

Az „1848–49. Történelmi Lapok“ könyvtára.

216315

I. kötet.

PÖLTENBERG
ÉS
A KÁPOLNAI CSATA.

— Klapka TBK. CZÁFOLATÁUL. —

IRTA

ID. BULLA GYÖRGY
ÉS
ZÁMBELLI LAJOS.

(ID. BULLA GYÖRGY ARCZKÉPÉVEL.)

KOLOZSVÁR
„KÖZMŰVELŐDÉS“ RÉSZV. TÁRS. NYOMDÁJA.
1894.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Pöltenberg és a kápolnai csata.

AZ
„1848—49. TÖRTÉNELMI LAPOK”
KÖNYVTÁRA.

I. KÖTET.

PÖLTENBERG ÉS A KÁPOLNAI CSATA.

IRTA

ID. BULLA GYÖRGY

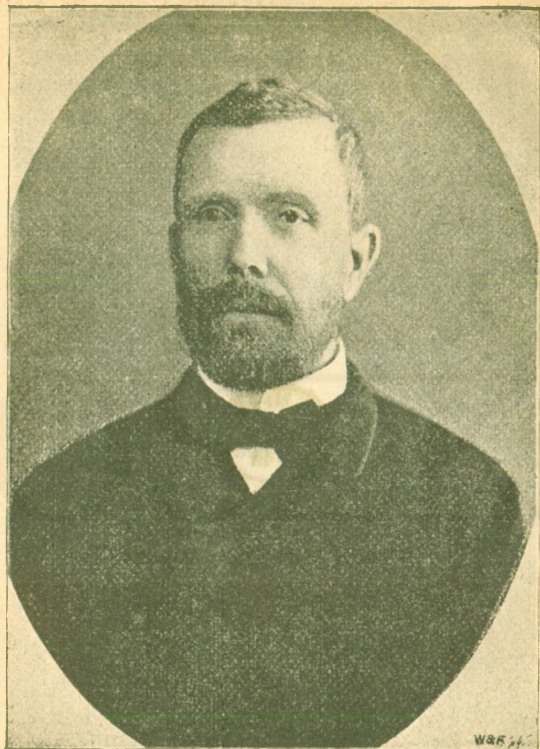
ÉS

ZÁMBELLI LAJOS.

KOLOZSVÁR

1894.

in. Bulla György

PÖLTENBERG ÉS A KÁPOLNAI CSATA.

— KLAPKA TBK. CZÁFOLATÁÚL. —

IRTA

ID. BULLA GYÖRGY

ÉS

ZÁMBELLI LAJOS.

(ID. BULLA GYÖRGY ARCZKÉPÉVEL.)

KOLOZSVÁR

A »KÖZMŰVELŐDÉS« RÉSZVÉNYTÁRSASÁG NYOMDÁJA.

1894.

216315

M. N. MÚZEUM KÖNYVTÁRA
Nyomtatv. Növedéknapló

1895. év. 573. sz.

TARTALOM.

	Lap
Előszó	VIII
Id. Bulla György közleménye	I
Zámbelli Lajos ezredes felelete	41
Bulla felelete Z. L. ezredes válaszára	57
Id. Bulla György életrajza	83

ELŐSZÓ.

Többek kérésének, s a közóhajnak engedve, e füzetben külön is kiadjuk a lapunk múlt évi és idei folyamában »Pöltenberg és a kápolnai csata« czímen megjelent érdekes közleményeket, hogy necsak íróknak, de másoknak is megmaradjon a használhatóbb könyvalakban. Ebből kifolyólag *Az 1848—49. Történelmi Lapok* könyvtára czím alatt új vállalatot alapítunk, melynek I. kötetét e füzet tevén ki, elhatároztuk, hogy a lapunkban ezután megjelenő hosszabb érdekes leírásokat külön is ki fogjuk adni. S ha a t. közönség támogatását továbbra sem vonja meg tőlünk, ily módon lassanként egy egész kis könyvtár fog lapunk mellett keletkezni.

Uj vállalatunk ez I. kötetét több is fogja követni, s hisszük, hogy talán ezzel is hozzájárulunk valamicskével dicső szabadságharczunk ismerete történetéhez.

Kolozsvár, 1894 ápr. 1-én.

A szerkesztő.

Midőn ismételten tollat fogok, ezt azzal a meggyőződéssel teszem, hogy a tényeknek, igazságnak teljesen megfelelő leírásom, — bármennyire hü ecsetelése lesz is az eseményeknek, — mégis sokak nézetével ellenkezni fog. Ez a körülmény azonban velem a tollat le nem téteti, mert jól tudom, hogy: „quot capita, tot sensus“. Mindemellett talán joggal remélhetem mindenki részéről annyinak feltevését, beismerését, hogy engem a következők megírásánál csakis az önzetlen hazaszeretet, a tiszta igazságra való törekvés vezérelt.

Különben is tényekről beszélek, történeti adatokat sorolok fel s részemről a kommentárolás csak nagyon másodrendű szerepet játszik e helyen. Az események összehasonlító megítélését s ezekből a konzekvenciák levonását a gondolkozni szeretők pártatlan megbirálására bízom.

Időszerűnek tartom cikkem közlését úgy általános, mint egyéni szempontból is. Általános okokból, mert ez a szabadságharcunkat vitézül átküzdött hős: az aradi vértanuk egyike: *Pöltenberg* Ernő tábornoknak, eddigelő kellőleg nem méltatott szerepléséről behatóbb ismertetést tartalmaz. Egyéni okokból, mert míg egyrészt magam iránti kötelességet teljesítek, másfelől az említett, szeretve tisztelt tábornok, hajdani parancsnokom dicső emléke iránti tartozásomat rovom le általa.

Fejtegetésem tárgyát csupán a *kápolnai* csata második napján, 1849. február hó 27-én a magyar hadsereg jobb szárnyán történt előeseményeknek közvetlen és közvetett tapasztalataimon alapuló elbeszélése s azoknak itt-ott szerény nézetemmel való kísérete képezi.

*

Klapka műveiben¹⁾ a kápolnai csatára vonatkozólag ezt írja: „hogy Pöltenberg a kápolnai csata első napjának alkonya után egy még föl nem derített félreértés folytán a Tarna vonalán Feldebrő és Aldebrőnél reábizott hadállást elhagyván, Kerecsendre visszavonult s hogy ugyanő a kápolnai csata második napjára *Dembinszky* fővezértől azt az utasítást nyerte, miszerint gyöngye hadosztályával a gyöngyös-domoszlói utat fedje²⁾).

Ugyanez alkalommal azt mondja Klapka, hogy Pöltenberg később utasított, miszerint Klapkának Verpelétnél védett állását támogassa, hogy azonban a csata már három órán át tartott s Pöltenberg még sem hozta az annyira szükséges segítséget s hogy csakis reggeli 11 órakor jelent meg a csatatéren, baloldalt állítván fel csapatait³⁾.

Végre, hogy Pöltenbergnek Debrőről való visszavonulása folytán a Kápolnától Verpeléig terjedő egész vonalat Klapkának csupán a *Máriássy* és *Dessewffy* alatti két hadosztálya szállotta meg, minek folytán Klapka

¹⁾ „Nationalkrieg“ 1 kötet 240—265 lap.

„Emlékeimből“ 235—241. lap.

²⁾ Nationalkrieg I. k. 250. lap.

³⁾ „Nationalkrieg“ I. k. 253—254. lap.

Schlicknek a cs. kir. hadsereg zömével való egyesülését meg nem akadályozhatta¹⁾.

Ugyanezen adatokat veszi át Klapkától Horváth Mihály is a későbbben napvilágot látott „Függetlenségi Harczunk“ II. kötetének (második kiadás) 250—258. lapján Csakhogy utóbbi már azt is mondja, — a mire én különös súlyt fektetek, — hogy a kápolnai csata második napján, a vonalunkat Verpelétnél megtámadó cs. kir. vasasokat négy század Sándor-huszár és a 14-ik honvéd-zászlóalj Verpelélig visszazűzte, — tévesen említve ez utóbbi zászlóalj parancsnokául Földváry Károlyt, mert nem ez, hanem Bukovszky N. volt a nevezett zászlóalj őrnagya.

Az eseményeknek ily téves módon való ismertetését, — minden szakértői kutatás nélkül. Klapka és Horváth Mihálytól *Gelich* Richárd is átveszi.²⁾

Mindhárman tehát Pöltenbergről egybehangzóan azt állítják, hogy ő debrői állását 1849. febr. 26-án késő este elhagyta; Kerecsendre vonult vissza, s onnan másnap febr. 27-én csakis reggeli 11 óra felé jelent meg a csatatéren.

Ez alkalommal konstatálni kívánom, hogy Kerecsend Verpeléhez alig több mint 1 és $\frac{2}{4}$ mf. Kápolnához, pedig 1 $\frac{1}{4}$ mföldnyi távolságra esik. Hogy mindkét helyen a csata majdnem egy időben reggeli 8 órakor kezdődött. Hogy a Kerecsend és Kápolna között elterülő térség majdnem róna. Hogy 1849. évi február hó 27-én kevés fagy mellett szép napos időnk volt délután 3 óráig.

1) „Nationalkr.eg I. k. 263. lap.“

2) „Függetlenségi Harczunk“ II. k. 417.—439. l.

Ezek szerint tehát Pöltenbergnek mindjárt a csata kezdetén hallania kellett az ágyúszót, annál inkább, mert ezt a megelőző napon *Görgei* és *Dembinsky* még Egerben is zárt szobában meghallották.

Hól volt tehát Pöltenberg, hol időzött, hogy Kerecsendről csak délelőtt 11 órakor vonulhatott be Verpelétnél a csatarendbe? Holott, ha csak reggeli $\frac{1}{2}$ 6 órakor indul is, 8 órára tehát a csata kezdetén már Verpelétnél lehetett volna

Ezekből kitetszőleg Pöltenberg, Klapka és említett társai részéről nyíltan szándékos, vétkes mulasztással van vádolva. Ha valók volnának a három szerzőnek erre vonatkozó állításai, akkor csakugyan Pöltenberg mulasztása lett volna annak az okozója mit Klapka mond, t i hogy a Kápolnától egész Verpeléig elnyúló csatavonalat csupán két hadosztályával volt kénytelen megszállani, s így haderejének csekélysége miatt Schlicknek a cs. kir. hadsereg zömével való Kápolna és Verpelét közötti egyesülését meg nem akadályozhatta.

Miután főleg s talán egyedül ezen egyesülés okozta, hogy jobb szárnyunk febr. 27-én reggel Verpelétnél szétugrasztatott s a csatát az egész vonalon elveszítettük; s ha Pöltenberg Ernő ezt a mulasztását főnnebbiek szerint a vett parancs ellenére, tehát szándékosan követte volna el, úgy eme imputált mulasztások oly setét, annyira kitörölhetetlen foltot ejtenének dicső emléken, melyet még a későbben elszenvedett vértanu halál sem volna képes lemosni.

Én akkor a Pöltenberg hadosztályának 51-ik, vagyis a Beszterczebányai 2-dik zászlóaljában, mint

mint őrmester szolgáltam, s így közvetlen szemtanu feljogosítva érzem magamat arra, hogy a fent említett téves állításoknak tarthatatlanságát az igazsághoz hiven egyenkint kimutassam. Annál is inkább, mert az eféle valótlan insinuációk által megtámadva látom hadosztályom reputációját; fő és alantas vezéreink szereplését is.

*

Lássuk minő intézkedéseket tett a magyar hadseregnek akkori fővezére Dembinsky 1849 évi febr. 26-án későn este a rákövetkező napra. Ez intézkedésekre nézve döntő bizonyítékot képez a fővezérnek hátrahagyott okmányai alapján *Danzer* Alfonz volt cs. kir. kapitány által német nyelven összeállított mű, melynek erre vonatkozó tartalma (I. k. 182—184. lap.) röviden összevonva a következő:

Dembinsky ez este Klapkához egy hivatalos levelet irt, melyben előtte Verpelétnek hadászati okokból való fontosságát fejtegeti, s hangsulyozza, hogy egyedül ennek birtoka képesít minket arra, hogy Schlicknek Windischgrätz herczeg seregével való másnapi egyesülését megakadályozhassuk. Ugyanezen levélben tudósította Klapkát Pöltenberg hadosztályának állásáról is.

Miután pedig *Dembinsky* egyúttal azt is állítja, hogy *Pöltenberg* épen e levél írása alkalmával későn este nála személyesen jelentkezett, következésképp feltételezendő, valónak veendő az, hogy neki Pöltenberg hadosztályával Kerecsendre való elvonulását s annak okait is ez alkalommal bejelentette.

Ugyanott Dembinsky a magyar hadseregnek febr. 26—27-iki éjjeli állását következőleg tünteti föl: *Schulcz*

hadosztálya Eger fedezete végett 2800 emberrel és 8 ágyuval Szólát és Bakta között; ettől balra Verpeléten *Desseffy* hadosztálya 5000 emberrel, 24 ágyuval; Deb-rőnél *Pöltenberg* 4000 emberrel, 16 ágyuval; Kápolnán *Máriássy* 5000 emberrel, 16 ágyuval; a káli erdőben *Aulich* és *Szekulics* ezredes 8000 emberrel, 27 ágyuval, végre *Kmethy* és *Guyon* hadosztályai közeledőben azon utasítással, hogy a kerecsendi magaslatokat megszállják.

Figyelmeztetnem kell az olvasót, hogy a fentebb elősorolt hadállások ismertetése nem tár eléggé hű, a valóságnak megfelelő képet szemeink elé, mert vagy maga *Dembinsky* volt az, ki a hadállásokat, hátrahagyott irataiban összezavarta, — vagy pedig az ezen iratok nyomán emékiratait összeállító *Danzer* volt az, ki a jelzett hibába esett. Ugyanis *Aulich* az 1849. évi febr. 26. éjjelén hadosztályával nem Kálón volt; ő azon este csakis Maklárig érkezett*). Ugy *Pöltenberg* is, mint már említém, ez éjszakát Kerecsenden töltötte.

Hogy előbbi állításomat jobban bebizonyítsam, hivatkozom az *id. Görgey István* „1848 49-ből“ című művének I. kötete 257. lapján közzétett, *Dembinsky* által *Bayer* ezredesnek tollba mondott, 1849. évi febr. 26-án este 7 órakor kiadott fővezényleti parancsra, melynek szövegéből világosan látható, hogy *Aulich*nak csakis a parancs kezéhez vétele után kellett Maklárról Kálra indulnia. E parancs eredetije a nemzeti muzeum tulajdonát képezi.

*) „Mein Leben und Wirken“, I. k. 229. lap (*Görgey*).
 „Nationalkrieg“ I. k. 247. és 250. lap (*Klapka*).

Egyébiránt további fejtegetéseimből is látni fogja a tisztelt olvasó, hogy ugy Dembinsky „emlékiratai“, mint Klapkának „Nationalkrieg“ című művében is csak ugy hemzsegnék az ehhez hasonló tévedések és ferde érvelések; mik mellett mindkét mű ugy tűnik fel, mint egy vert tábornoknak, saját hibáit takarni, vereségeit leplezni akaró jelentései.

1849. évi február hó 25-ik napjának éjjelét Pöltenberg hadosztályával Makláron töltöttük. 25-én a katonai ételmet nem osztották ki, az intendaturának híre sem volt. De volt a honvédeknek megtakarított pénzüik, min a jószívű lakosoktól nem volt nehéz vacsorát szerezni. Maklári gazdasszonyom nem csak számomra, de a századbeli összes kápláram részére is, előre kialkudott olcsó árért jó vacsorát készített. Hasonlókép járt a legénység is, és így ez estén — daczára a kötelességet feledő intendatura mulasztásának, — valamennyien jóllaktunk, utána jól aludtunk. Másnap 26-án korán reggel, verőfényes meleg napon Kerecsendre indultunk; onnan tovább nem a Kápolna felé vezető országúton, hanem a Deménd feletti magaslaton, mezei utakon Feldebrő felé tartottunk. Útközben mindig körünkben volt látható a daliás termetű, erőteljes, fiatal törzstiszt: *Pöltenbergnek* vidám jóságos arcza. Fekete paripáján, fején lapostetejű huszár-sipkájával hol elől, hol hátrább lovagolt katonái mellett. Valamennyien szerettük őt, tisztek és legények egyaránt. Együtt szenvedtük át a háborúnak minden viszontagságát; naponként láthattuk, miként félti a szegény baka életét, egészségét, s viseli szívéen összes katonái jóllétét. A veszélyes helyzetek alkalmával nyilvánuló

lélekjelenléte, s ilyenkor tanusított hidegvérü magaviselete által mindig bámulatra ragadott bennünket. Szóval hős volt, s mint ilyen imponált összes táborának.

Lehetett déli 12 óra, mikor Feldebrőre bevonultunk. Ott találtuk Dessewffy hadosztályát s ott láttam életemben először a vörös szalagos vitézeket. Rövid idő múlva a Dessewffy hadosztálya elvonult Verpelétre, minket pedig Feldebrőn szállásoltak el.

Fél órai pihenésünkből hatalmas ágyuzás zavart ki. Nyomban megszólalt nálunk is a riadó. s néhány percz múlva kész csatarendben állt hadosztályunk. Pöltenberg szokott stoikus kifejezéssel arcán rövid szemlét tart hadosztálya felett s azt — azon irányban, honnan az ágyu szól — útnak indítja.

A feldebrői dombokon Aldebrőre vezető, — s a Tarnát domináló magaslatokon elvonuló — mezei úton, a mindig hatalmasabban visszhangzó ágyuszó mellett, rohamos lépésekben haladtunk a csatatér felé. Életemben először lettem büszke árvamegyei tót közlegényeimre, kik az 1-ső, 66-ik és a 14. honv. zászlóaljbeli magyar fiukkal vetekedve törtek előre. Mellettünk egyszerre jobbra is, balra is előre ügetnek a mi Sándor-huszáraink s megszólal a vezényszó: „helyet az ágyuknak! Útat nyitottunk, melyen át előre száguldoztak ütegeink. Ezek elvonulta után ismét sorakoztunk s az előbbi rohamos tempóban tovább vágattunk.

Szokása volt Pöltenbergnek, hogy valahányszor megszólalt előttünk az ágyu — mindig rohamlépésben indítá csapatait a csatatér felé. Ezt tette később is 1849. júl. 23-án Harsánynál, valamint a következő na-

pon Görömbölynél is, hol egy sokkal számosabb sereg ellenében vitézül, minden nagyobb veszteség nélkül állotta meg helyét Pöltenberg hadteste. Így volt ez Győrnél is, hol több mint háromszor erősebb ellenféllel szemközt — reggeltől késő estig dicsőségesen, szinte nagyobb veszteség nélkül — csupán saját hadteste állt helyt.

Mindezeket csak azért említem fel, hogy hadosztályunk (később hadtestünk) szellemét és a Pöltenberg, meg katonái között kifejlődött viszonyt megvilágítsam.

Pöltenberg ismerte katonáinak képességét s tudta mennyire bizhat bennük: viszont ő benne a katonái feltétlenül megbíztak. Midőn 1849 évi jun. 28-án Téth felé elkülönített zászlóaljunk a csanaki magaslatokról is leszorított, s a győr—szabadhegyi állás felé — tavasz óta most először — hátrálnunk kellett, egyik bakám bizalommal fordul felém e szavakkal: „Ej őrmester uram, ha a generálisunk mai napon is commandiroz minket, bezzeg mi akkor nem hátrálunk!”

A mint már említém, nem tartom feladatomnak részletezni az aldebrői erdőben 1849. febr. 26-án véghez vitt munkát. Az ottani akciónkról csak annyiban emlékezem meg, hogy már koromsetét éj volt, mikor mi Kápolnáról, — hol az ágyúzás már régen megszűnt, — daczára a kiküldött czirkáló csapatoknak, semmiféle értesítést nem nyerve, azon aggodalom miatt, nehogy elvágassunk — a Tarnán átvonultunk és éhgyomorral nagyon későn Kerecsendre értünk. Az alatt az előbbi félreértés is megszűnt, mert a Pöltenberg személyes vezetése alatt, *Kápolna* felé újra ellovagolt huszár őrjárat

csapatainknak azon hírt hozta, hogy Kápolnát még tartja Dembinsky. És egyuttal még ismertette Pöltenberg a fővezér azon parancsát, hogy másnap, azaz február 27-én korán hajnalban a Tarna melletti, csak most elhagyott állásunkon, kell lennünk. Hogy ez minden trombita és dobszó mellőzésével, kevés zajjal történhessék, minket csak udvarokon, pajtákban szállásoltak el, szigoruan megtiltva a lakokba való bemenelt.

A Görgey hadtestében, tehát a Pöltenberg hadosztályában is szigorú fegyelem uralkodott. Következőleg senki sem mert a magánlakokban alkalmatlankodni. A falusi korcsmában sem inni sem enni valót nem kaptunk s így éhesen s a napi durva munkáktól megviselve heveredtünk le, várva az indulási óra érkezését.

Görgey Arthur a „Mein Leben und Wirken“ című műve I. részének 232. lapján, — azon alkalomból, midőn Guyon 1849. évi febr. 26. 27. éjjelén hadosztályának biztos, jókori bevonása céljából Kápolnáról Mező-Kövesdre személyesen ellovagolt, — azt mondja, hogy útközben Kerecsenden egész véletlenül Pöltenberg ezredesre s hadosztályára bukkant. Helyre igazítva Pöltenbergnek a múlt napi csata eredményéről nyert téves értesülését — közölte vele a következő napi feladatát. Hozzáteve, hogy szükség esetén még hajnal előtt induljon az al-debrői állására.

Legyen szabad megjegyeznem, hogy Görgeynek a fentebb írt állítása, közvetlen tapasztalatom szerint is, — szóról-szóra való.

Magam elé tűzött feladatom megoldhatása végett hivatkoznom kell továbbá azon okmányra, melyet a

Pöltenberg hadosztályában szolgált *Souper Károly* törzskari őrnagy, hadosztályának a kápolnai csata második napján viselt dolgairól megírt. s melynek eredetije id. Görgey István munkája szerint (I-ső kötet 264-dik lap) a nemzeti muzeumban a Görgey család levéltárában fekszik.

Ezen okmány szerint: 1849. febr. 27-én korán reggel, úgy Kápolnát, mint Verpelétet, majdnem egyidejűleg támadta meg az ellenség. Pöltenberg tehát a jobbszárny támogatása végett Verpelét felé sietett. Midőn odaérkezett, a Klapka csapatjai már ki voltak a faluból szorítva. De az I-ső honvéd-zászlóalj s az I-ső utászosztály rohammal visszavették a falut s azon voltak, hogy abban tartósan elhelyezkedhessenek. Ekkor a falu másik végéről előrohanó ellenséges lovasság gyors visszahúzódásra kényszerítette őket; ha nem így tesznek — könnyen elvágathattak volna csapatjuktól. E pillanatban Pöltenbergnek, a Verpelét előtti homokos magaslatokon felállított huszársága veszélyeztetett gyalogsapataink támogatására előrohant s az ellenséges lovasságot oldalt, gyalogságunk meg előlről támadta meg s kényszerítette, hogy rendetlen futásban, a falu mögött keressen menedéket. Most *Kossuth Sándor* dandára (közte az I-ső honv. zászlóalj is) a Verpelét előtti magaslatokra visszahúzódik, míg *Zambelinek* a jobb szárnyon levő dandára, a nagy tömegekben ismét előrohanó ellenséges lovasságot megtámadja s három darab lovasági ágyuját elveszíti, miket azonban a *Pászthory* kapitány vezérlete alatt ismét előtörtető *Sándor* huszárajainak visszafoglalni s megmenteni sikerült.

A mi ezen harcznak bővebb ismertetését, s különösen Verpelétről egészen a kerecsendi magaslatokig, Görgey Arthur hadtestparancsnokunk személyes vezénylete alatt eszközölt visszavonulásunk, valamint a kerecsendi magaslatoknak körömszakadtig való megvédésének leírását illeti, ezek kitűzött feladatunk körén kívül esnek s így a tudni vágyó szíves olvasót kérem kell, hogy e tekintetben Görgey Arthurnak „Mein Leben und Wirken“ című műve (I. köt. 238—245. lap); id. Görgey Istvánnak ezt is magába foglaló visszaemlékezései (I. köt. 265—71. lap) s más ismert nevű szerzők műveiből mérítsen bővebb felvilágosítást

Csak azt látom még szükségesnek, hogy Pöltenberg hadosztályának a Souper Károly főnnebbi hivatalos jelentéséhez csatolt létszám kimutatását közöljem.

Ezen adatok szerint Pöltenberg hadosztálya 1849. febr. 26. és 27-ik napján a következő csapatokból állott.

Zámbelli dandára:

A 14-ik honv. zászlóalj *Bukowszky* őrnagy alatt 450 emberrel.

A 66-ik honv. zászlóalj *Gózon* őrnagy alatt 500 emberrel.

2 század utász *Beke* kapitány alatt 110 emberrel.

6 század *Sándor* huszár 300 lóval.

Az 1-ső számú lovasüteg *Láczay* hadnagy alatt 7 ágyuval.

Kossuth Sándor dandára:

Az 1-ső honv. zászlóalj *Pósta* kapitány alatt 550 emberrel.

Az 51-ik honv. zászlóalj *Ujlaky Ede* kapitány alatt 600 emberrel.

2 század Sándor-huszar 100 lóval. Az 5-ik számú ő fontos gyalogüteg, *Harsay* kapitány alatt, 6 ágyuval.

Összes létszám:

<i>Zambelli</i>	dandára	1360	ember,	300	ló,	7	ágyu;
<i>Kossuth</i>	"	1250	"	100	"	6	"

Mindössze: 2610 ember, 400 ló, 13 ágyu.

A mi zászlóaljunk (az 51-ik) ez alatt, mint végső tartalék, a Verpelét előtt elterjedő magaslatokon volt, ágyuink megvédése céljából felállítva. S így én a legkedvezőbb helyzetben feszült figyelemmel kísérhettem minden legapróbb mozzanatot, mely alattam s a Verpelét előtti küzdőtéren lejátszódott. Láttam s a legnagyobb határozottsággal emlékezem, hogy a Kossuth S. dandárából való 1-ső honv zászlóalj és a Zambelli dandarába beosztott utászosztály volt az, mely a Klapka csapatai által kiürített Verpelétet rohammal vette vissza az ellenségtől; hogy a Zambeli dandárából való gyalogság között a Bukowszky őrnagy vezénylete alatti 14-ik honv. zászlóalj volt az, mely a falu felső végén, tehát a mi jobb szárnyunkon kibontakozott „Prinz von Preussen“ nevű vértések dühös rohamát, a hirtelen alakított négy-szögből, bátor sortüzelés által visszaverte. Láttam azt is, hogy azon huszárok, kik Zambelli dandárából oda-veszett 3 drb, lovaságyut a vértesektől visszafoglalták, nem mint Klapka állítja Új százados, hanem Pászthori kapitány vezetése alatti Sándor ezredbeliek voltak a Pöltenberg osztályából. Állításaimnak hitelesebbé tétele

végett hivatkozhatom *Horváth Mihály* tört. művére, (II. köt. 256. lap), a *Gelich Richárd* dolgozatára (II. köt. 428. lap), a *Rüstowéra* (I. köt. 274. lap). Végre hivatkozhatom az ezen csatában személyesen résztvett id. Görgey. István már idézett művére is (I. köt. 264. lap). Az ezekből merített meggyőződés és a Souper Károly fennebb idézett hivatalos jelentése minden tekintetben megegyeznek eme — hű visszaemlékezésemen alapuló — leírással. Melyek után egy, — az akkori eseményekkel teljesen ismeretlen egyén is, világos, tiszta képet nyer, az actio elején. Klapka csapatai által kiűritett Verpelét visszafoglalására alkalmazott csapatok minőségére nézve.

Ámde Soupernek ezen hivatalos jelentését nem lehet eléggé kimerítőnek találni, mert nincsen benne megemlítve, minő utasítást kapott Pöltenberg, aznapi teendőire nézve a főhadi vezénylettől, és milyen időben, reggel hány órakor indult el Pöltenberg hadosztálya Kerecsendről, a Kápolnán lefolyt, második napi ütközetben részt venni? Végre hol időzött Pöltenberg hadosztálya addig is, míg a Klapka csapatai Verpelétről kiszorítottak?

Kötelességemnek érzem e kérdésekre a feleletet megadni.

Az első kérdésre elegendőképp megfelel id. Görgey István művének erre vonatkozó része (I. köt. 257. lap). Látható itt azon napi parancs, melyet Dembinsky febr. 26-án éjjel kibocsátott Kápolnán, s melynek eredetije — nevezett szerző szerint a nemzeti muzeumban van. Ezen parancs tartalma szerint Pöltenberg határozottan utasítva lett, hogy *debrői állását* tartsa.

A második kérdés eldöntésére csak azt hozhatom fel, miről mint szemtanúnak határozott tudomásom van. Ugyanis, amint febr. 26-án késő éjjel, a kerecsendi gazdák udvaraiba éhgyomorral elszállásoltak, épen olyan éhesen már korán reggel — hadtestparancsnokunk: Görgey Arthur szóbeli parancsához híven — még hajnal hasadta előtt tovább indultunk, hogy a 26-án elhagyott aldebről állásunkat mielőbb elfoglalhassuk. Hová, — hogy az ellenséges csapatoktól odáig is biztosítva legyen, — Pöltenberg még éjfél előtt erős lovas csapatokat rendelt.

Atvonuláskor Kápolna és Verpelét táján még setét és mély csend uralkodott. Csak reggeli 8 óra felé dördült meg először Verpelétnél az ágyu, mely nyomban Kápolnánál is visszhangra talált. Ez volt a jelszó s azonnal megkezdődött a napi munka az egész vonalon. Nemsokára előttünk is mutatkozott az ellenség, t. i. azon része, melyet Vindischgrätz Kápolnáról és Gyöngyösről Verpelét felé, illetve a domoszlói útra*) azon utasítással küldött, hogy az ő hadközepe (zöme) és bal-szárnya Schlick között összeköttetést létesítsen.

A szabadságharcunkra vonatkozó összes iratok áttanulmányozása után sem jöhettek annak nyomára, hogy tulajdonképen hány órákor érkezhettek Pöltenberg kezeihez aza fővezényleti parancs, melylyel arra utasított, hogy siessen Klapka támogatása végett Verpelétre. Egyedül Rüstow munkája az, mely erre nézve is meg lehetőszen megbízható tájékoztatással szolgál. Ugyanis

*) „Winterfeldzug“ 300, 305. és 306. lap.

azt mondja Rüstow: „Schlick febr. 27-én csak reggel 7 órakor akadt a magyarokra“, t. i. a Dessewffy hadosztályára.

„Schlick ezután minden törekvését oda irányította, hogy a Tarna balpartján fekvő Verpelétet támadja meg“ és végre: „miután Schlick seregei Verpelét előtt kibontakoztak, azon czélból, hogy e falut elfoglalják — a magyar hadsereg fővezénylete csakis akkor bocsátatta ki azt a parancsot, hogy a mult késő esteli dispositio megmásításával, Pöltenberg Debrőről, *Schultz* pedig Szőlát-ról Klapkát verpeléti állásában támogassák.¹⁾

A helyes ítélet meghozhatása végett, bátor vagyok a fentemlített események idejét óráról-órára ismertetni.

Az ellenfél 1849. évi február 27-én reggel 8 órakor Verpelét és Kápolnánál majdnem egyidejűleg kezdette meg támadását.²⁾

A Dembinszky fővezér említett rendelete semmiesetre sem keletkezhett reggel $1\frac{1}{2}$ 9 óra előtt s ha akkor mindjárt elküldötte is — azt Pöltenberg Al- vagy Feldebrőn 9 óra előtt kezeihez alig kaphatta. Ha tehát Pöltenberg ezen rendelet folytán azonnal 9 órakor indul is útnak Al- vagy Feldebrőről Verpelét felé, oda reggeli 10 óra előtt semmiesetre sem érkezhett meg.

Pedig reggeli 10 óra lehetett, midőn az ellenfél, a Klapka csapatait Verpelét kiürítésére kényszerítette, s

¹⁾ Rüstow I. köt. 273—5. lap.

²⁾ . Winterfeldzug in Ungarn 1848—49“ 301 lap. Dembinszky emlékiratai I. köt. 186. lap. Gelich II. köt. 426. lap. Rüstow I. köt. 273. lap.

midőn a Pöltenberg hadosztálya, ugyanoda érkezve, cselekvőleg lépett fel.

Most már azt hiszem mindenki, — a ki pártszenvedélytől menten, csakis a tiszta igazságot tartja szem előtt, — az előadottak után bebizonyítottanak veszi, hogy a kápolnai csata másodnapján, a jobb szárnyunkon végzett munkának legnehezebb, legdurvább részét a Sándorhuszárok, a 14. és 1. honv. zászlóaljak, a Zambelli dandárába beosztott utász-osztály és tűzérség végezték; hogy Pöltenberg mit sem mulasztott, sőt inkább, mint kötelességtudó és új hazáját forrón szerető magyar vezér az az 1849. évi febr. 27 ik napi föladatát, anyagi erejéhez képest, mindenesetre vitézül és lehető legjobban oldotta meg; s hogy ezeknél fogva a Klapka, Horváth Mihály és a Gelich Rikárd műveiből idézett s Pöltenberg emléket homályosítani törekvő vádak teljesen alaptalanok.

Ezzel egyszersmint véglegesen meg van adva a felelet az elébb felvetett 2. és 3. kérdésre is.

Klapka bizonyosan azt akarta elhíttetni a világgal, hogy az esetben, ha Pöltenberg az ő segítségére idejekorán megérkezik — ő Schlicknek a Windischgrätz hadserege zömével való egyesülését talán megakadályozhatja, s így a parancsa alatti jobbszárnyunk nem bomlik szét. Egy szóval szerinte a Pöltenberg mulasztása okozta, hogy Kápolnán a második napon vívott csatát elvesztettük.

És ugyan miért nem vádolja Klapka, ugyanazon mulasztással, a saját hadtestéhez tartozó Schultz hadosztályát is?

Miért nem egyszersmind a febr. 26-án este, gyenge ellentállás után, a siroki szorosból excentricus irányban félreszaladt, különben a Desewffy hadosztályához tartozó Idzikovszky seregét is. Klapka e csapatokról, mint látni fogjuk, azt sem tudta bizonyosan, hogy ez időben merre vannak.

Jellemző az, hogy fenti vádjait Klapka külföldön, tenát biztos helyen, 1851. évben írja, akkor midőn az ily súlyos, vétkes mulasztásokkal gyanúsított bajtársa: Pöltenberg már régen kiszenvedett az aradi bitófán; mikor Magyarország, nyögve a bekövetkezett rémuralom alatt. — egy óriási sírkerthez hasonlít.

Nem csodálom, hogy Klapkának ezen méltatlan gyanúsításait később 1867, illetve 1871. évben kiadott műveibe *Horváth Mihály* történetirónk egyszerűen átvette, mert Horváth Mihály sem katona, sem szakember nem volt. Ő az első és második kiadásu munkájába egyszerűen átvette *bona fide* mindazon adatokat, miket neki, a hiteleseknek tartott szerzők nyújtottak. Semmi sem bizonyítja jobban a Horváth Mihály jóhiszeműségét, mint az a néhány sor, melylyel egy sarkalatos történelmi tévedését műve második kiadásában (II. köt. 189—90. lap) csillagjegyzés alatt visszavonja.

De igenis méltán lehet csodálkozni a *Gelich Rikárd* eljárásán, ki mint szakértő katona, szintén minden felülvizsgálat nélkül vette át Klapkának ezen szembeötlően alaptalan insinuatíóit.

Pedig ha csak egy kissé megvizsgálta és összehasonlította volna a már kezeinél volt adatokat, s kezeibe veszi a térképet is, akkor mindenesetre meglátja azt,

hogy Verpelét Feldebrőtől mintegy $\frac{3}{4}$, Aldebrőtől pedig 1 mérföldnyi távolságra van, akkor tudhatta volna, hogy ezt a hosszú vonalat, midőn jobbszárnyunk Verpelét-nél, centrumunk pedig Kápolnánál döntő csatát ví, — úgy a mint azt az ellenség megszállotta,¹⁾ — részünk-ről sem lehetett védtelenül hagyni. Látnia és tudnia kellett volna azt is, hogy a fővezényletnek e napra ki-adott intézkedései folytán, Pöltenbergnek az jutott földadataul, hogy a kápolnai csata második napjának kezdetén, a Kápolna és Verpelét között elterjedő hosszú vonalat szállja meg gyenge hadosztályával s ezen vonalon a centrumunk és jobbszárnyunk közötti összeköttetést fentartsa; sőt azonkívül még a Gyöngyösről a domoszlói útra, Verpelét felé kiküldött ellenséges czirkáló csapatokat is szemmel kísérje.²⁾ Végre nemcsak látnia és tudnia kellett, hanem mint politikai pártatlanságra igényt tartó történetírónak kötelességében állott volna, az utókor számára nyilvánosan constataálni azt is, hogy Pöltenberg ezen feladatának mindaddig eleget tett, míg csak a jobb szárnyunkon, mindjárt a csata elején mutatkozott balsiker miatt, a fővezénylet által Verpelét támogatására nem rendeltetett.

Klapka, már idézett műve I. köt. 253. lapján azt állítja, hogy nyert utasítás szerint Pöltenbergnek Debrőről és Schultznak *Szólátról* már reggeli 7 órakor kellett volna Verpelétre megérkeznie, de ezt az állítását meg-

1) „Winterfeldzug 1848—49., 300, 305—6. lap.
Gelich II. köt. 426. lap.

2) „Winterfeldzug 1848—49.“ 300, 305—6 lap.
Gelich II. köt. 426. lap.

indokolni s valószínűnek feltüntetni nem bírja; míg másfelől ezen állítása a bebizonyított tények logikájával ellenkezik. Mert bebizonyított tény, hogy Pöltenberg a febr. 26-án későn este kiadott fővezényleti parancscsal odautasított, hogy febr. 27-én Debrőnél, előbbeni állását foglalja el s egyszersmint a gyöngyös—domoszlói utat is tartsa szemmel; és hogy későbben Windischgrätz által Verpelét felé kirendelt csapatrészt, a Verpelétet támadó Schlickkel való egyesülésben akadályozza meg. Már pedig addig, míg fővezényletünk Verpelétet komolyan veszélyeztetve nem látta, észszerűleg korábbi parancsát sem másíthatta meg. És minthogy mind Horváth Mihály, mind Gelich ¹⁾ ugyanazokat állítják, de ez állításaikat ők is semmivel sem indokolják: róluk is csak azt lehet feltenni, hogy azokat megvizsgálatlanul Klapkától vették át.

Mindenesetre erkölcsi kötelességének vehetné Gelich Rikárd, — kinek a honvédelmünk története körül szerzett érdemeit különben szívesen elismerem, — hogy főnnebbi állítását megindokolja, vagy legalább jelölje meg, a forrást, melyből azon fontos adatot merítette, hogy Pöltenberg a fővezénylettől azon utasítást kapta volna, hogy Verpelét megvédeése céljából oda már reggeli 7 órakor megérkezzék.

Felemlítendőnek tartom itt *Rammingnak* a „Der Feldzug in Ungarn im Sommer 1849.“ című műve IV. lapján foglalt amaz állítását, hogy a tőlünk zsákmányul ejtett

¹⁾ Horváth M. II. kiadás II. köt. 255 lap.
Gelich Rikárd II. köt. 427. lap.

politikai és *katonai ügyeket* tartalmazó *iratok* nagy hal maza állott neki, műve megírásánál rendelkezésére. Munkájának 25-ik lapján azt is állítja, hogy a fegyverletétel, egyes csapataink megsemmisítése, valamint váraink átadása következtében: hadműveleteink okiratainak nagy része az ellenfél birtokába jutott.

Abból a célból hozom fel ezeket, hogy figyelmeztessem történetiróinkat, miszerint forradalmunk hadműveleti s egyéb tartalmu okiratai *Bécsben* az ottani hadi Archivumban őriztetnek s hogy azokat főleg ott kell kutatni. Beh sok függő kérdést lehetne azok felhasználásával tisztázni, megoldani!

Ezekkel összefüggőleg Klapka idézett művének a kápolnai csatára vonatkozó egyéb hézagos, geniális könnyelműséggel összeállított adatai részletes czáfolatába bocsátkozom.

Ugyanis Klapka, műve I. köt. 248. lapján azt mondja, hogy a kápolnai csata első napján maga Windischgrätz személyesen vezényelte volna az ellenséges seregeket. Pedig a hivatalos „Der Winterfeldzug 1848—49 in Ungarn” 300-ik lapján az áll, mit különben a történelemírók illetékes része is magáévá tesz, hogy Windischgrätz 1849. évi febr. 26-án főhadiszállásán Gyöngyösön volt, ott is hált s onnan csak a következő nap reggelén indult Kápolnára.

Ugyanazon kötet 255-ik lapján azt mondja Klapka, a mi szinte nem való, hogy a kápolnai csata második napján, a zászlóalj parancsnokok közül különösen *Földváry Károly* — a vitézek legvitézebbje — tüntette ki magát. Pedig köztudomásu dolog, de sőt magának Klapkának

műve szerint (I. köt. 314. lap) is *Földváry Károly* (igen is mindig a vitézek legvitézebbje) ezen időtájban a 3-ik honv. zászlóaljnak volt az őrnagya és a kápolnai csata idejében a Damjanich vezénylete alatti 3. hadtesttel, valahol Czibakháza táján tartózkodott. Valószínűleg ezen alkalommal Klapka a 14-ik honv. zászlóalj parancsnokának, Bukovszky őrnagynak nevét cserélte el a Földváry Károly nevével.

Folytatólag az I. köt. 257 lapján azt mondja Klapka, hogy a kápolnai csata második napján az ágyuzás mind a két részről egészen estig, a sötétség beálltaig tartott. Ezt állítja ugyan a hivatalos lap „Der Winterfeldzug in Ungarn 1848—49“ is a 310. lapján, hanem ez utóbbi azonnal utána teszi, hogy ezen sötétség beállta miatt, minden további üldöztetést félbe kellett szakítani. Ramingtól érthető e mondás, mert hiszen nagy győzelem után, a minőnek Windischgrätz a kápolnai csatát felsőbb helyen bejelentette, az ellenséget üldözni is szokás; ennek elmaradását tehát igazolni a „beállt sötétséggel“ kellett, minthogy a „köd“ még nem volt feltalálva! De hogy Klapka mit akart ezzel a sötétséggel jelezni: azt már csakugyan bajos megérteni. Kociczka félhivatalos művének 246. lapján csak azt mondja, hogy délutáni 5 óra volt, midőn a csatazaj végleg elhallgatott. Schultz emlékiratainak 47. lapján azt írja, hogy az ő kibontakozása és egy fél órai lődözése után csend állott be, s az ellenség nem mert előre nyomulni; egy ideig mindenki helyén maradt, mignem a sötétség beállott. A Klapka önvallomása szerint I. köt. 256. lap) délután 3 órakor jelent meg Schultz az ő hadosztályával a csatatéren. Összehasonlítva a két

beismerést: délutáni 4 óra lehetett, mikor a csatatéren a csend végleg beállott.

Görgey Arthur említett műve I. köt. 249. lapján azt mondja, hogy 1849. évi febr. hó 27-én a nap még meglehetősen magasan állott, mikor Kápolna előtt az utolsó ágyuszó végleg elhallgatott, s még is lemondott a győztes fél minden üldözésről. Végre id. Görgey István, mint közvetlen tanu, a már idézett műve I. köt. 272. lapján azt írja, hogy mire Maklárra értünk, s Görgey Arthur sok keresés után végre rátalált Dembinszkyre — a nap még akkor nem volt leáldozva, s így körülbelül délután 4 órakor vége volt a kápolnai csatának. Részemről, szintén, mint közvetlen tanu, teljes öntudattal erősítem, hogy 1849. évi febr. 27-én este felé az idő ismét kiderült, s hogy a kápolnai csata zajának végleges lecsendesültével, zászlóaljunknak Maklárra érkezésekor még a sötétség be nem állott, hanem világos nappal volt

Az intendatura gondviselésének és a kiállott szenvedéseinknek jellemzésére fölhozom, hogy úgy, a mint febr. 26 án korán reggel Maklárról elindultunk, épen olyan állapotban tértünk este oda vissza, anélkül, hogy a fáradság és küzdelemteljes 36 órán keresztül csak legkevesebbet is ettünk volna.*)

Habár tán némileg unalmasnak tűnnék is fel ama „sötétségi“ kérdés hosszadalmasabb tárgyalása, ez még sem olyan mellékes körülmény, a minőnek első tekintetre látszik. Klapka ugyanis azt mondja: (I. köt. 255. lap) „Az ellenség túlnyomó ereje folytán nekünk leginkább

*) Dembinszky műve I. rész. 199. lap.

attól kellett félnünk, nehogy ők (t. i. az ellenség) az egri oldalon valahogy hátunkba kerüljenek. Hogy ezt idejekorán megakadályozhassuk, szükséges volt, hogy a valahol Szólát körül veszteglő Schultz divisióját a lehető leghamarább bevonjuk a küzdelembe. Görgey engem kért fel, hogy keressem meg és vezessem elő a Schultz osztályát, ő maga elhatározta, hogy lépésről-lépésre védelmezi magát és Kerecsend felé vonul vissza. Egy órai fárasztó *bolyongás* után végre megtaláltam Schultzot Szalók (?) előtt, a hol ő, rendelet hiányában, határozatlanul állott.* Folytatólag pedig úgy adja elő Klapka a dolgot, mintha ő vezette volna Schultzot és csapatjait a bekövetkezett támadásnál.

E közben maga Görgey Arthur is, látva az általa védelmezett kerecsendi magaslatokról, hogy Szólát felől magyar csapatok támadják meg az ellenséget, azt gondolta, s gondolhatta is, hogy a Schultz hadosztályával való támadás által maga Klapka neki tért nyit.*)

Lássuk már mostan, mit mond erről a támadásról, s annak egyes körülményeiről maga Báthori Schultz Bódog az 1870-ik évben megjelenő emlékiratai második kiadásának 46 – 47 lapjain. Minthogy pedig nagy súlyt fektetek arra: miképen egyezik meg Báthori Schultz Bódognak ezen elbeszélése, a Klapka erre vonatkozó állításával, — azért nagyobb hitelesség kedvéért, de meg azon célból is, hogy a szíves olvasó, mindkét ismertetést összehasonlítva, levonhassa a helyes következtetést — a Schultz ismertetésének főbb részeit szóról-szóra idézem.

*) Görgey Arthur „Mein Leben und Wirken“ I. kötet. 241—2. lap.

Schultz elbeszélésének hű kivonata ez: „Báthori mindössze oly értelmű parancsot vett, hogy Verpelétnek tartson, de az „írott“ parancsban egy szóval sem volt említve, hogy a felnémeti és baktai szorosokat megszállja, vagy pedig földadja-e? Mindamellett, mint tapasztalt katona, a parancsból azonnal megértette, hogy Verpelétnél valaminek történnie kell, s azt hívé, hogy Schlick majd a *Bulharin*, *Ivorznicky* és *Idzikovszky* lengyel csapataival megszállott siroki szorosnál fog előbukkanni.

Úgy is gondolkozott Bátori, hogy Schlick Sirok felé csak tüntet és hadteste zömének Felnémet és Bakta felé indul, hogy Eger városát hatalmába kerítve, sergeinket hátulról támadja meg. Ezen feltevésből kiindulva Schultz a következő intézkedéseket tette: mindkét szorost félig megszállva hagyta, azon czélból, hogy osztályának oldala és háta fedezve maradjon. Ott hagyott tehát 2 század honvédet, 2 ágyut s azonkívül futárnak 8 huszárt; 16 század honvéddel, 6 drb hatfontos ágyuval és 30 huszárral pedig Verpelétnek indult. A magaslatra érve ágyudörgést hallott, minek következtében gyorsított menetben sietett Verpelét felé. Körülbelől 300 lépésnyi erőszakolt menet után megállott stb.“

És tovább: „Ezen intézkedések nem maradtak sikertelenek, mert az ellenség ezeket észrevéve — csakhamar egy osztály gyalogságot és egy ágyuüteget küldött Bátori ellen, a ki, hogy Klapkával, s már is hátrálásban levő csapataival az összeköttetést megtartsa — saját csapatait balra vonulni parancsolá stb.“

Igy adja elő Báthori S. Bódog a jobbszárnyunkon, febr. 27-én viselt dolgait. Igen feltűnő ezen egyszerű, de világos elbeszélésben az, hogy egy szóval sem tesz arról említést, miszerint őt Klapka, több mint egy órai *bo-lyongás* után végre Szalók*) tájékán előtalálta, s Verpelétre való azonnali elindulásra utasította s hadosztályát a későbbi támadásnál személyesen maga vezényelte volna. Az is feltűnő, hogy Báthori írott parancsot említ, mely ellentétben a Klapka erre vonatkozó állításaival.

De nagyon is világosan kitűnik az ismertetett elbeszélésből az a körülmény, hogy Báthori S. Bódog rossz néven vette azt, hogy őt a foganatba veendő hadműködésről egyáltalán nem értesítették.

Kitűnik, hogy e neheztelés folytán Klapkának nem közvetlen szóbeli, hanem valami *írott* parancsa következtében, csak találomra, inkább saját elhatározásából Verpelétre indult, mignem ágyuszó után csataterre ért. És kinek lett volna kötelessége első sorban Schultzot a teendőkről, idejében és kellőleg értesíteni, szükség esetén neki meg is parancsolni, hogy Szólát előtt veszteglő hadosztályával febr. 27-én jókor reggel Verpelétre, rendeltetési helyére induljon? Bizonyára csak Klapka volt ezen parancs kiadására első sorban hivatva, a ki nem csak Schultznak közvetlen föllebvalója, hadtestparancsnoka, hanem egyszersmind sergeink jobb szárnyának kijelölt vezére is volt.

Schultznak ez elbeszéléséből kimagyarázható az is, hogy ő Klapkát a szóban forgó alkalommal nem is

*) Talán Szólátnál?

látta. Mert Schultz azt mondja, hogy Klapkával, s a máris hátráló csapatokkal, — föntartani kívánva az összeköttetést, — saját csapatait balra vonulni parancsolá. Már pedig tudni való dolog, hogy Schultztól baloldalt a kerecsendi magaslatokon nem Klapka, hanem Görgey Arthur állott, s talán még a Klapka szétszaladott csapatai, melyek vezényletét Görgey, — még Verpelét elvesztése után magához ragadta.

Ezek szerint B. Schultz Bódog azt hívé, hogy a tőle baloldalt álló csapatokat Klapka vezeti, s csapatait balra vonulni parancsolá. azon célból, hogy a Klapka vezénylete alatti csapatokhoz csatlakozhassék.

De hát hol volt, hol lehetett Klapka 1849 évi február hó 27-én azon időponttól kezdve, a hogy a Verpeléti kudarcz folytán a csatátért elhagyta, azon időig míg a „sötétség beállott“.

Hiszen a szakadatlan ágyudörgést mégis hallania kellett. Ezen sötétségről maga Dembinszky is emlékiratainak I. kötet 197 — 198 lapjain említést tett, mire nézve azonban a legnagyobb sajnálatomra ujjal ki kell jelentenem, hogy Dembinszkynek ezen és egyéb történeti adatai oly zavarosak, és megbízhatlanok, hogy azokra valami nagy súlyt fektetni, vagy nekik értéket tulajdonítani csak a legnagyobb óvatosság mellett lehet. Igazolásául ezen állításaimnak hivatkozom p. o. a Dembinszky emlékiratai I. kötet 198. 199. lapján foglalt azon kitételekre, melyek szerint Dembinszky az 1849. évi február 27 — 28. közötti éjszakát főhadi szállásával együtt Kerecsenden töltötte. Már pedig az összes közvetlen szemtanuk által egybe-

hangzóan följegyzett tény, hogy Dembinszky ezen egész éjszakát főhadi szállásával együtt Maklárón töltötte el.

Van azonkívül Klapkának az napi ténykedésében több igen terhelő körülmény, melyre eddigelé sem az irodalom általában, sem különösen a névszerint említett történetírók nem reflektáltak, s a melyek kizárólag Klapkának terhére rovandók.

Ezek fölemlítése és tisztázása körül, mennyire csak lehetséges lesz, a Klapka saját szavaival fogok élni, ahogy azok hivatkozott műve I. kötetének 240--265. lapjain olvashatók. — Ugyanis:

Az I-ső vagyis Klapkaféle hadtestnek egy része már február 16 és 20-ika közt érkezett Egerbe. Február 23-án a Klapka hadtestének főhadi szállása is oda helyeztetett át; s előretolt csapatai a siroki és a baktai szorosokat is megszállották. A magyar hadseregnek akkori állásáról Klapka teljesen tájékozva volt, s még azt is jól tudta, hogy, mint a magyar hadsereg jobbszárnyának parancsnoka ő van hivatva az akkortájt Pétervásáron időző Schlicknek hadtestét megakadályozni abban, hogy elle-neink zömével a siroki és baktai szorosokon át Kápolna táján ne egyesülhessen. Klapka a siroki szoros fontosságáról tökéletes tudomással birt; azonkívül erre fővezényletünk által is idejekorán figyelmeztetve lett*). Rendelkezésre állott ezen két szorosnak megvédése végett a Dessewffy- és Schultz-hadosztálya, melyek együtt véve 8 gyalog zászlóaljból 6 lovas századból, 24 ágyuból, s így összesen több mint 7000 emberből állottak.

*) (Dembinszky emlékiratai I. kötet 179—182 lap.)

Eltagadhatatlan, örök igazság, hogy egy önálló csapatparancsnoknak, s annál inkább két egyesült hadosztály vezérének legelső s legfontosabb kötelessége az, hogy a körülötte s különösen az *előtte* lévő terep minőségével, sajátyszerűségével, a lehető legszorgosabban s legrészletesebben *sze mélyesen* megismerkedjék. Klapka ezen eminens szolgálati kötelességét ez alkalommal teljesen elmulasztotta. Avagy hol volt Klapka azon alkalommal, midőn az *Idzikowsky* őrnagy vezénylete alatt előre tolt különítmény február hó 26-án estve Siroknál megtámadtatván, a *lanyha megütkezés* után, nem a saját hadosztálya t. i. Verpelét felé, hanem ettől excentricus irányban Szólát felé tolatott el: Vagy a midőn ezen kudarcz már megtörtént; minő intézkedéseket tett Klapka arra nézve, hogy az excentricus irányban megfutamodott Idzikowsky legalább másnap korán reggel a Verpelét előtt csatázó Dessewffy hadosztályhoz vissza csatlakozzék? És ha talán intézkedett is Klapka ez irányban: tudni akarja az utókor, a pártatlan történész is, kit terhel a hiba, hogy ezen intézkedése fogatosításának nyoma nincs. Szóval, hol volt, merre vesztegelt ezen elkülönítmény akkor, midőn hadosztályának többi csapatai Verpelétnél hosszú makacs csatát vívtak? S miért nem intézkedett Klapka legalább arra nézve, hogy az *Idzikowszky őrnagy alatti különítmény levonása után még 3600 emberből 500 lóból, s 16 ágyuból álló Dessewffy hadosztály**) az ugynevezett „*Kápolna dombját*“ (egy Szent-Mária és Verpelét közötti, magában álló magaslatot) megszállja, a honnan is az ellenségnek a siroki

*) Klapka műve I. kötet 252—253. lap.

szorosból való fejlődését s előnyomulását bizonyára sokkal sikeresebben meggátolhatta volna?!

Tessék már most az elébb mondottakat Klapkának említett műve I. k. 261 lapján foglalt azon állításával összehasonlítani, hogy:

a Pétervásárnak vezető szorosok már a természettől védelmi állásnak teremtvék, és hogy ezekben egy kis sereg is kétszer-háromszor számosabb ellenségnek is hosszabb ideig sikeresen ellentállhat, sőt ezen állását csekély elsánczolás és torlaszok segítségével bevehetetlenné is teheti. Avagy nem volt Klapkának elegendő ideje arra, hogy mindezen védelmi előintézkedéseket jókorán megtehesse, vagy hogy azokat meg is tétethette volna? Klapka tovább azt mondja: »Helyzetünknek ilyen fölfogása mellett 6000 embert a siroki és baktai szorosok megszállására kellett volna hagyni, 24,000 embert pedig Kál-Kápolnánál; és 2000 embert végre azon célból fölláztatni, hogy ez utóbbi csapattest seregünk zöme és jobb szárnyunk, vagyis Kál-Kápolna és Verpelét között az összeköttetést föntartsa.«

Klapkának a Dessewffy és Schultz hadosztályaiban nemcsak 6000, hanem több mint 7000 embere állott rendelkezésére*) s ezzel nem is volt egyéb föladata, mint a Pétervásárt időző Schlick hadtestének a siroki és baktai szorosokon át való előnyomulását, s így a Kápolnánál álló ellenséges hadsereg zömével való egyesülését meggátolni.

*) Klapka művének I. kötet 247. lap.

A hadseregünk jobb szárnya és centruma közötti összeköttetésnek föntartása, valamint a Gyöngyös-Domoszló Verpeléti utnak figyelemmel tartása Pöltenberg hadosztályának jutott földadataul, a kinek e célra 2800 embere állott rendelkezésre.

Klapka említet műve I. k. 262—263 lapjain így folytatja: „A siroki szoros elveszte folytán központunk állása megingottnak s jobbszárnyunk is veszélyeztetettnak volt tekintendő.” Lám mily helyesen tudja mindezeket Klapka „post festa” elpanaszolni és önhibáját másnak fölróni.

Pedig centrumunk állása megingottnak, s veszélyeztetettnak már azon pillanattól fogva volt tekinthető, mihelyt Klapka az őrizetére bízott siroki és baktai szorosokat elhanyagolta s ez által Schlicknek lehetővé tette azt, hogy jobbszárnyunkat visszanyomván, derék hadunk állását is veszélyeztesse. Bizony sok port hintett közönségünk szemébe Klapka a kápolnai csatának illetően leírásával, s megsemmisítő kritikát gyakorolt akaratlanul saját tényei és mulasztásai, ugyszinte Dembinszky nyomorult főhadvezénylete fölött is, ki a rendelkezésére állott 9 hadosztályból Kápolnánál első napon csak négyet, a második napon *kellő időben és helyen* csak ötöt volt képes a csatarendbe bevonni, mert három hadosztály későn ¹⁾ érkezett, az egyik pedig egészen elmaradott ²⁾. Pedig Dembinszky több, mint egy hónappal azelőtt kérkedve

¹⁾ Guyon Mező-Kövesdről, Kmetty Mező-Keresztesről, Schultz rendelet hiányában Szólátról.

²⁾ Hertelendy — Tiszafüreden maradt.

jelölte meg a magyar kormány előtt a legközelebb vivandó csata színhelyét! Klapka és Dembinszky mindezen ferde intézkedésében, senki bűnös mulasztásra nem gondolt de még maga Gelich Rikard sem, a *ki pedig másoknál mindenütt árulást szimatol.*

*

Az igazság érdekében kénytelen vagyok a tisztelt olvasó figyelmét még továbbra is igénybe venni, s a lenettebb elmondandó két esetre irányítani. Azoknak különösen elseje fönti elbeszélésemmel az idő, hely, személyek s más egyéb körülmények tekintetében szoros összefüggésben áll.

Már említém, hogy Görgey Arthur 1849. február hó 26. és 27-e közte éjjel Dembinszky vezényletének a VII. vagyis Görgey féle hadtest egyes hadosztályait közvetlenül eldisponáló fölületessége és gyarlósága miatt messzi hátramaradt Guyon és Kmetty hadosztályainak a csata vonalba való idejekoráni bevonása céljából Kápolnáról Mezőkövesdre lovagolt. Ezen ténye szükséges voltát maga Görgey Artur „Mein Leben und Wirken“ műve I. kötetének 230—232. lapjain, — id. Görgey István pedig hivatkozott műve I. kötet 254—256. lapján, nemkülönben Rüstow munkája I. köt. 272. lapján igazolja.

Nézetem szerint a főnforgó viszonyok okszerű mérlegelése után azon következtetésre kell jutni, hogy ha Görgey Artur, mint illetékes hadtestparancsnok, nem elég jókor gondoskodik a Guyon hadosztályának idején való bevonásáról s ha a bevonulási parancsot Guyonnak személyesen át nem viszi, az esetben Guyon hadosztálya nem délelőtti 11 órakor, hanem sokkal később, körül-

belül délután 3 óra tájban érkezik Mezőkövesdről Kerecsendre, s így a már akkor hátrálásban levő magyar hadsereget idejében s kellőleg nem is fedezheti. A Dembinszky által magához rendelt Bayer ezredes részéről Guyonhoz küldött futártiszt valószínűleg az éj sötétjében valahol eltévedt, — mert nincs nyoma annak, hogy ez a tiszt, bár elkésetten is, rendeltetési helyére érkezett volna.

Görgey Arturnak ezen tettét, hogy ő a csatanap előtti éjjel a mondott czélból Kápolnáról Mezőkövesdre személyesen ellovagolt, sokan nagyon elütőleg ítélik meg. — Pedig közvetlenül a csata előtti időben egy vezérnek főkötelessége minden módon és áron arra ügyelni, hogy a rendelkezése alatti összes csapatok a csatatéren lehetőleg jókor megjelenjenek. — Oly világos, sarkalatos kötelesség ez, hogy azt külön megvitatni vagy bizonyítani nem is szükséges. — Például hozom fel: Senki eddig meg nem ütközött azon, sőt senki előtt eddig föl sem tűnt az, *hogy Klapka a verpeléti csatatérnek végleges elvesztése, sőt csapatainak teljes fölbomlása után* — saját állítása szerint Görgey Artur által küldve¹⁾ — *de Görgey Artur állítása szerint önkéntesen²⁾ vállalkozott arra, hogy a szétbomlott állapotban Eger felé meghátrált csapatainak nagyobb részét, és a parancsnoksága alatti hadtesthez tartozó, nem is tudni hol veszteglő Schultzhadosztályt „valahol“ Eger táján fölkeresse s a csatavonalba bevonja.*

1) Klapka „Nationalkrieg“ I. k. 255. lap.

2) Görgey „Mein Leben und Wirken“ I. k. 235. lap.

Nagy különbség van a kettő között. — T. i., hogy vajjon az ütközet *előtt* gondoskodik-e a vezér seregeinek készenlétéről s teszi ezt bár némi látszólagos koczkázattal is: vagy (a Klapka esetében) a csatátért a győztes ellenségnek teljesen átengedvén órahosszig tartó útra kél — hogy a *valahol* tétlenül veszteglő egy hadosztályát, és a csataközben szétfutott egyéb csapatait a harcvonalba újra bevezesse! — Ámde, más mérleggel mérik az igazságot Klapkának, a közvélemény becézett kedveltjének, és mással a komoly, a népszerűséget soha nem hajhászó Görgey tábornoknak — a magyar hadak „legvitézebb“, de egyuttal legrágalmazottabb vezérének.

Egyébiránt más nemzetek haditörténelmében is előfordul, hogy bizonyos kivételes körülmények között maga a hadvezér teljesíti a parancsőrtiszt föladatát. Szabadjon nekem erre nézve a francia nemzet újabb hadi történelméből egy példát fölhozni s szerényen megjegyezni, hogy a nevezett főszereplőket, mint volt katonai előjáróimat, a francia hadseregben előbbi időben teljesített hosszabb katonai szolgálatom ideje alatt személyesen ismerni alkalmam volt.

Az 1859. évi hadjárat idején június hó legelső napjaiban arról volt szó, hogy a szövetséges Francia-piemonti hadsergek a Ticino folyamon átkeljenek s annak balpartját elfoglalják. — E czélból utasítást kapott Mac Mahon a francia hadsereg második hadtestének parancsnoka, miszerint két hadosztályból álló s a császári testőrségnek egy „voltageur“ hadosztályával erősített hadtestével a Ticinón Turbigónál átkelve, a cs. kir. hadsereg állásának kulcsa, Magenta felé nyomuljon, mialatt a

francia testőrség hadtestének második „granátos“ osztálya a san-martinói hidat foglalja el; Canrobert maréchalnak hadteste pedig ugyanazon úton előnyomul.

Ezen hadműveletnek foganatosítása eredményezte az 1859. évi június hó 4-én improvizált, de eredményében eldöntő magentai csatát.

Már a francia testőrség granátos hadosztálya a san-martinói hidnál a Ticinón átkelt, — s már a Ponte vecchio és Ponte nuovo di Magenta körül a csata több óra óta dühöng, — és Mac Mahon a turbigói állásából két párhuzamos úton Marcallo és Buffalora felé indulván, Magenta felé tör. — Bal szárnyát képezik az „Espinasse“, jobb szárnyát pedig a „La motterouge“ tábornokok hadosztályai. — Ez utóbbit követi „Camou“ tábornoknak testőrségi „voltigeur“ hadosztálya. — Jobb szárnya megközelítvén Buffalorát megáll, várván, hogy a balszárny hadosztálya Marcallonak elfoglalásáról jelt adjon — Mac Mahon a jobb szárny hadosztályainál tartózkodik és a Marcallora vezető párhuzamos útra küldi D’Espouilles törzskapitányt, hogy siettesse Espinassenak mozdulatait, s róla biztos hirt hozzon. A törzskapitány visszajöven, hírül hozta, hogy Espinasse egy óra alatt biztosan Marcallóra ér. — Ismét mulik egy óra és Marcallo tájékán Espinasse hadosztályának hire sincs.

Ezalatt pedig a san-martino—magentai úton mind jobban és jobban dul a csatazaj. Mac Mahon fontolóra vévén, hogy minden további mulo percz a napnak döntő sorsát hordozhatja méhében s egyedül a saját nyugtalan-ságától ösztönöztetve, egynéhány törzstisztől s ezek kíséretétől követve, árkon-bokron, az *ellenséges előrsők ro-*

nalán át és a czirkáló ellenséges lovas csapatokon keresztül üget Marcallo felé. — Több ízben kardot is kellett rántania, míg a Marcallo előtti főútra ért. Az épen odavonuló Espinassenak röviden és velősen kiadván a rendeletét, és ígéretét véve, hogy Marcallót elfoglalja s jobb szárnyát kiterjesztve Magentának indul, Mac Mahon ugyan ezen utakon és akadályokon át visszasiet a még mindig Buffalora előtt álló jobbszárnyához.

Nézzük most meg a térképet:

Marcallo a Turbigóból Buffallora felé vezető úttól légvonalban is legalább négy kilométernyire fekszik, — tehát Mac Mahon oda és vissza a döntő percekben nyolcz kilométernyi utat tett, hogy a hadteste jobb és bal szárnya közötti összeköttetést létesítse. (Lásd a félhivatalos „La Campagne d'Italie“ 1859. Par le Baron de Bazancourt I. k. 230—259. lapon).

Ezen mű 259. lapján ez is foglaltatik: „Ez alkalommal bizonyára Mac Mahonnak katonai nagy alakja fejlődik ki az ő egyszerű vitézségében. Egyedül ő maga nem tudta, hogy egy nagy elhatározásu s oly hős ténnyt vitt véghez, melynek értéke annál nagyobb, minél magasabban áll az, ki azt véghez viszi“.

De Gelich Rikárdnak Görgey Ártur éjjeli ellovaglását illetőleg nézete az, hogy ilyesmit meg kell egyszerűen parancsolni! Azután még azt is mondja Gelich*) „Vajjon oly nagy volt-e Guyon megbízhatlansága, hogy Görgey kénytelen volt őt galléron ragadni, azon nagyon

*) Gelich R. műve II. 424. 425. lap.

kételkedünk; hiszen Guyon vette be a braniszkói szorost, míg Görgey Lőcsén időzött“.

Dembinszky pedig Görgeynek ezen tényéről azt mondja: „Görgey ezzel vagy a személyét akarta jókor biztonságba helyezni, vagy épen az ő drágaságait megmenteni, — mert valóban nem tudom, mi más ok indíthatá őt ez alkalommal útnak Mezőkövesdre!“*) No, ez még is csak — sit venia verbo — a svihákságnak netovábbja! s Dembinszky megérdemli, hogy ő legyen a „sequens“, kinek vétkes cselekedeteit bonczkés alá kell majd venni. Egyelőre pedig csak az a megjegyzésem, hogy felebarátjáról indokolatlanul így gondolkozni csak egy rosszlelkű ember képes. Nincs magyar ember, ki az 1848—49. években a magyar kincstár pénzén, vagy a magyar vér árán illetéktelenül meggazdagodott volna!...“ Ez legyen nem a legkisebb nemzeti büszkeségünk!“ s ezen nemzeti büszkeségünket egy idegen kalandor ne érintse büntetlenül!

*

A másik eset, melyet még jelen közleményem befejezése előtt szóba hozni kívánok, az alábbi.

Ugyanis Klapka „Emlékeimből“ czimű művének 413—416. lapjain a következőket mondja:

Klapka 1853. évi január havában Genfben tartózkodása alkalmával levelet kapott Mazzinitől, melyben utóbbi azt írja, hogy Luganóban tartózkodik s Milanóban és felső Olaszország egyéb városaiban Ausztria ellen fölkelést tervez, s egyúttal Klapkát fölhívja, hogy

*) Dembinszky emlékiratai: I. R. 192. lap.

ha hazája sorsát szíven viseli, — jöjjön azonnal át hozzá Luganóba.

Klapka ezek folytán még 1853. január havában el is utazott a nevezett találkozási helyre s ott össze is jött Mazzinival. Mazzini ez alkalommal, biztosította Klapkát, hogy vállalatának sikere kétségtelen, mert még az Olasz városok helyőrségeiben állomásozó magyar ezredek legénysége is az ő részén áll.

Klapka ugyan egy szóval sem említi, hogy ő ennek tolytán fölhívásokat intézett volna az Olaszországban állomásozó magyar ezredek legénységéhez, sőt úgy tetteti magát, mintha Mazzininak közölt tervét perhorrescálta volna.

Én azon időben, mint a cs. kir. 33. gyalog-sorerezredbe beosztott katona Milanóban, az 1-ső granátos században első őrmesteri minőségben szolgáltam s közvetlen tudomásom van róla, hogy a tervezett „putsch“ az 1853. évi farsang utolsó napján egy kedden, tehát február hó 6-dikán csakugyan kiütött s hogy ezt megelőzőleg a Milanóban elhelyezett magyar csapatok kaszárnyai előtt Klapkának neve aláírásával ellátott s az olaszok felkeléséhez való csatlakozásra buzdító, magyar nyelvű kiáltványok a földön szétszórva találtattak. — Nekünk azonban eszünk-ágában sem volt a dologba könyelműen belemenni s életünket hasztalanul kockáztatni. De akadtak többen, kik a földre szétszórt ezen felhívásokat, nem is sejtve tartalmukat, — kíváncsiságból és gondtalanul fölszedvén, magukhoz vették, — miknek birtoklása miatt később hosszú vizsgálatba jutottak, s csak hónapok, sőt némelyek évek multán szabadultak ki ezen

könnyelmü, de alapjában ártatlan cselekedet súlyos következményei alól.

Ebbeli állításaim valóságának igazolásául hivatkozhatom a még élő néhány bajtársamra s hivatkozom a 33 gyalogsor-ezred akkori hadbíróságának erre vonatkozó s valószínűleg még meglevő okmányaira.

Tiszta meggyőződésem az, hogy ezen kiáltványokat Luganóból Klapka bocsátotta világgá.

És még is, midőn ezen dőre vállalat a megérdemlett kudarczot vallotta: Klapka — műve 416. lapján, sopánkodva s bizonyos farizeusi tettetéssel ezt mondja: „E vakmerő terv hirteleni megsemmisülése csak szerencse volt számos honfitársamra nézve, még pedig úgy az ott-honiakra, mint az Olaszthonban tartózkodókra is.”

Pedig nem rajta mult, hogy a dolog oly simán folyt le s nem kívánt nagyobb véráldozatot.

Ez a Klapka tábornok história-csinálási módszere!

Z Á R S Z Ó.

Kossuth Lajos az 1849. évi február 12-én Dembinszky altábornagyhoz írott levelében Klapkáról a következőket mondja: „Klapka ezredes derék ember, de neki egész élte fogytáig igen sokat kell tennie arra nézve, hogy helyre hozhassa ama roppant hibáját, hogy Schlicket nem vette üldözőbe s nem fogta el (t. i. Schlicknek Kassáról való elvonulása után) Borzasztó! Isten őt kezeinkbe adta s ő megszabadulni engedi! Klapka megérdemli, hogy hadi törvényszék elébe állíttassék!“¹⁾

¹⁾ Lásd Gelich műve II. kötetének 408. lapját.

Ám én nem a pártszenvedély, de az igazság érdekében szólaltam föl, — és daczára mindazoknak, miket itt fölhoztam, kalapot emelek Klapkának azon érdemei előtt, miket függetlenségi harcunk körül más alkalommal szerzett. — Klapkánál igen sok genialitásra akadunk, — s ő más rendszer alatt, más körülmények között igazán nevezetes tábornok, hadvezér lehetett volna. — Én csak azt jelzem, hogy Klapka sem valami csodalény, sem pedig félisten nem volt, ellenkezésbe jövéen ezzel természetesen a személyes cultust űző nagyhangu hazafiak minduntalan hangoztatott frázisaival. -- Klapka nagyeszű, alapjában kitünő hazafi, de egyúttal oly gyarló ember volt, ki magas állásánál és genialitásánál fogva képes volt hirtelenül egész a *sublimitas*-ig emelkedni, de gyarlóságánál fogva rögtön a legmélyebbre lesülyedni, — a legközöségesebb álláspontra helyezkedni. — Ut lapsu graviore ruat!

Szóval: jelleme edzett, puritán nem volt!!

Kelt Alsókubinban, 1893. évi február 20-án.

ZAMBELLI LAJOS

1848—49. honvéd-ezredes

FELELETE.

1849. évi február hó 25-én következőleg volt ebdisponálva a VII., ugynevezett Görgey hadteste. Mező-Kövesden: Guyonnak hadosztálya, a törzskari főhadiszállással együtt. Ábrányban és Tardon: Aulichnak hadosztálya. Harsányban: Kmethynek hadosztálya. Maklárón: Pöltenbergnek hadosztálya. Február hó 26-án Pöltenberg indult Fel- és Aldebrőre, Zákó (az első Klapka-féle hadtestből) Verpelétre, Aulich Maklárra, Kmetty Ábrányra és Tardra. Pöltenberg a Kossuth Sándornak dandárával délutáni 2 órakor vonult be Feldebrőre, én pedig a saját dandárommal Aldebrőre. Mielőtt én a dandárom után elindultam volna, megsejleltük együttesen Pöltenberg és Zákó társaságában az előttünk fekvő erdőt. Én megjegyeztem a társaimnak:

„Ha az ellenség netán előrenyomul, ezen esetre az erdőt erősen és azonnal meg kell szállani.“

Zákó visszament, én pedig akkor már az állomáson levő dandárom után indultam. Rögtön Kápolnán felül hallok egyes ágyulövéseket. Nyomban előre küldém a czirkáló csapatokat és egyszersmint riadót fuvattam. Nemsoká érkezik hozzám a Tóthfalun elkülönített Sándor-huszáraimnak „Pollák“ nevű őrnagyától abbeli jelentés, hogy ő a saját huszár-osztályával Máriássy ezredesnek felszólítására Kápolnára indul. Ezen jelentés után Pöltenbergnek azt irtam, hogy én előre megyek, mert

látom, hogy az ellenség ellenem is mozdul és kértem, hogy a jobb szárnyamat fődöztesse. „Az épen Pöltenbergnél jelen volt *Klapka* is azt tanácsolta, hogy nyomuljon előre azonnal s engemet fődözzön. *Klapka* egyuttal azt is ígérte, hogy maga részéről Zákó őrnagyot dandárával együtt Domoszló felé küldi, hogy ezen mozdulata által egyrészt magát is fődözze, másrészt az ellenséget is megakadályozza abban, hogy a Pöltenbergnek állása ellen oly könnyű szerrel előrenyomulhasson. Miután az Aldebrő előtti magaslatokat én már megszállottam volna, láttam, hogy az ellenség is megkezdí az én állásom ellenében saját mozdulatait azzal, hogy a Feldebrő előtt fekvő erdő felé huzódik.

Én tehát ezen erdőt is a Gózon őrnagynak parancsa alatt álló 66 honvéd-zászlóaljjal sürgősen megszállottam. E mellett a 14. honvéd-zászlóaljat és a dandáromba beosztott utász-osztályt az egymástól kellő távolságban levő osztály-tömegekben akkép állítottam fel, hogy az ellenség kénytelen volt vélelmezni, miszerint e helyütt 4 zászlóalj áll. A nyolcz ágyuból álló lovas-ütemet két helyre helyeztettem el s ezen állapotban vártam az ellenségnek támadását. A megjelölt erdőt az ellenségnek oszlopai csakugyan megközelítették, de én a rendelkezésemre álló ágyukkal őket oly módon ágyuztattam, hogy többször visszafordulni, végre a hegy tövéen körülmenni voltak kénytelenek. Eközben az ellenségnek tüzésége is bontakozni akart, de már arra nem ért rá, mert az ütegemenek másik felerésze azt megakadályozta. Nem soká reá egyszerre két ellenséges üteg ellenem bontakozik s állásomat erősen megtámadja, a

nélkül azonban, hogy kárt okozhatott volna. Számítottam arra, hogy időt nyerjek s azt hittem, hogy Pöltenberg hadosztályából Feldebrőn szálva volt Kossuth Sándor őrnagynak dandárbeli gyalogsága emez erdő felé már indulóban van. De sajnos, nem így állott a dolog! Pöltenberg elfelejtette egészen azt, mit a jelentésemben kértem s mire őtet *egy fél óra előtt* figyelmeztettem is. Ő az erdőt meg nem szállotta, hanem a meredek partokkal bíró Tarnán átvezető hid mellett s majdnem az állásom hátában Pósta őrnagynak vezetése alatt 4 század gyalogságot, 1 század huszárt és 3 drb ágyut a végett állított fel, hogy ezen pontot megtarthassa; a Kossuth Sándor dandárának többi részével: 8 gyalog s 1 huszár századdal és 4 ágyuval körülbelől d. u. 4 óra után hozzám csatlakozott.

Pöltenberg az ágyuit és a huszárságát előre küldte s az által engem abba az állapotba helyezett, hogy az ellenség tulnyomó tűzérségének jobban megfelelhessenek és az elfoglalt vonalamat egészen az erdőig kiterjeszthessem. Gózon a 66. zászlóaljával már az erdő felerészén tulhaladott és csak ott bukkant az ellenséges csapatokra, melyeket megtámadván, onnét azonnal vissza is űzött. De az ellenség csapataihoz mindig több és több új tömeg csatlakozott, úgy, hogy Gózon csakhamar kényszerítve lett lépésről-lépésre visszavonulni és tőlem segítséget kérni. Én e közben Pöltenberghez már avval a kérelemmel járultam, hogy gyorsítsa meg gyalogságának az erdőbe való behatolását, mert különben az ellenség az erdőt elfoglalja; s engemet arra fog kényszeríteni, hogy a megszállott állásomat abba hagyjam. Ezen

kérésem Pöltenberget utban találta, és mivel ez utóbbi a kérésemet meg nem értette, tehát Kossuth Sándor őrnagyot küldötte hozzám a végett, miszerint kérdezze meg, hogy tulajdonképen mit akarok.

Én felbőszülve azért, hogy a várt csapatok oly sokáig meg nem jelentek az erdőben, derekasan reáförmedtem Kossuth Sándorra, kérdezvén tőle, hogy mindez mit akar jelenteni. Ez utóbbinak további beszédéből megértettem, hogy mit tett Pöltenberg. Annak folytán meggyorsítottam a gyalogságnak menetét, mely végre megjelenvén nyomban az erdőbe vetette magát. És mivel időközben én is a Bukovszky őrnagy alatti 14 honvédzászlóaljat az erdőbe utaltam, annál fogva megkértem Kossuth Sándort arra, hogy a négy zászlóalj fölötti vezényletet vegye át, és hogy a Pósta őrnagy alatti I-ső honvédzászlóaljnak a tarnai hidnál fölállított négy századát is magához vonja, s az erdőt minden áron visszafoglalja. Én azonkívül még arra is számítottam, hogy a Klapkának hadtestéből Domoszló-felé elküldött Zákó őrnagy az ellenségnek balszárnyát veszélyeztetni fogja.

Zákó azonban, a nélkül, hogy a balszárnyáról hallott ágyuzásra figyelt volna, Domoszló felé előre hatolt, s az által saját hátát is veszélyeztette. Pöltenberg végre belátván saját hibáit, hogy az egészet, valahogyan helyrehozhassa, személyesen sietett Feldebrőre a végett, hogy Pósta őrnagyot az erdőbe utalhassa. Ezen idő alatt két ellenséges zászlóalj szállotta meg az erdőt és Góizont a 66. zászlóaljjával mindig tovább és tovább visszaszorította. De Bukovszky őrnagy 14 honvédzászlóaljjával, azután Kossuth és Pósta az I-ső és 51. honvédzászlóaljjal ro-

hamosan neki vetették magokat az ellenségre, s ezt vissza szorították. Kossuth Sándor az ágyuit is maga után indította, s azokat földve a csapatjainak háta mögé fölállította, s az előrehatoló ellenséget, bevárván 400 lépésnyi közeledését, kartácsokkal fogadta és daczára ismételt támadásainak azt visszavonulásra kényszerítette; Kossuth Sándor a visszafoglalt erdőből éjnek beálltával Pöltenbergnek parancsára visszahuzódott, én pedig látván, hogy Kápolnánál is az ütközet nem megy előre, megszállva tartottam az általam védett magaslatokat egészen az éj beálltáig, daczára annak, hogy az ellenség tulnyomó tüzelésével engem onnét elszalasztatni iparkodott.

Itt lelt engem Pöltenbergnek abbeli parancsa, hogy az ellenség már Kápolnát is be vette és ha én a tartott állásomban tovább maradok, akkor rövid idő múlva még a visszavonulási vonalomtól is elvágva leszek. Én Pöltenberghez Szabó kapitányt azonnal visszaküldém azzal a jelentéssel, hogy az ellenség Kápolnát még be nem vette és hogy a kölcsönös tüzelés után képes vagyok igen jól megkülönböztetni a két ellenfélnek jelen állását. Jelentém továbbá, hogy el vagyok tökéelve az állásomat reggelig is megvédeni. Megjegyzém azt is, hogy a netáni visszahuzódásom folytán Kápolnát is, meg Feldebrőt is veszélyeztetve hagyom. Végre még azt is felhoztam, hogy ha Pöltenberg is a maga részéről Kossuth Sándor dandárával és a dandáromhoz tartozó azon zászlóaljakkal, melyeket ezelőtt ezen erdőbe én küldék, az erdőt reggelig megszállva tartandja, úgy az előbbi hibás intézkedések mind jóvá tehetők lesznek. Azonfelül megmutattam

a küldönczkapitánynak azt a helyet is, hol Kápolna fekszik és még azt a helyet is, hol az ellenségnek tűzvonala látható volt. De Szabó kapitány, sőt még egy más nyargoncztiszt is azon kifejezett parancscsal tértek vissza, hogy a visszavonulást azonnal megkezdjem, mert hogy Pöltenberg a zanini gyalogságtól való „Venturini“ nevű őrnagy által, ki zászlóaljával Kápolnáról Feldebrőre menekült, informálva van. Ugyanezen alkalommal azt is megtudtam, hogy Pöltenberg parancsára Kossuth Sándor már az erdőt is föl hagyta. Kötelességemben állott tehát ily határozott parancsnak engedelmeskedni, s elrendeltem a visszavonulást. Átadván a dandárom vezényletét, gyorsan Feldebrőre nyargaltam, azon reményben, hogy talán sikerülni fog Pöltenberget tévedéséből kihozni. De Feldebrőre való érkezésem alkalmával csak egy kis csapatra bukkantam, melynek vezetője jelentette, hogy ő föladata a szétzüllötteket összeszedni s tőle megtudtam, hogy Pöltenberg már Kerecsend felé elindult. Én utána nyargaltam s őt a fele útjában utolérvén, láttam, hogy egy visszavonuló ágyun ül, mert beteg volt!! Tudtára adtam, hogy nem igaz az, miszerint az ellenség Kápolnát már elfoglalta volna; s elébe tártam mindazon hátrányokat, melyek visszavonulásunk folytán támadhatnak. De mindez mit sem használt s kellett Kerecsendre, 3 órányi távolságra visszamennünk; s az által a lefolyt napon tanusított föláldozásunk s elszántságunk is, az osztály-parancsnokunk korlátoltsága miatt füstbe ment. Pöltenberg által elrendelt visszavonulás folytán a csapatai is nagyon megviseltettek és elkedvetlenítettettek, mert reggeli 8 órai menet után nyolcz óra hosszáig vereked-

tek s azután még három óráig tartó uton Kerecsendre visszavonultak a nélkül, hogy ezen egész napon át még csak egy harapást is ehettek volna. Az intendantura is némely idő óta igen hanyaggá lett. Megtörtént is Ábrányban, hogy kényszerítve lettem az intendantura tisztét azzal fenyegetni, hogy felakasztatom, ha a legénység részére szükségelt kenyeret egy órának lefolyása alatt elő nem teremti. Együttal e tisztet őrizet alá helyeztettem, hogy el ne szökhessék. Ezen föllépésem használt sok időre!

Miután az ütközet már Kápolnánál is, Kálnál is beállított volt, Görgey Mezőkövesdre lovagolt a végett, hogy személyesen intézkedhessék, miszerint a hátramaradt osztályait előre, a csatatér felé utba indítsa. Kerecsenden átvonulván észrevette, hogy Pöltenberg ott van, de megfoghatlan módon mit sem szólott hozzá, csak nekem parancsolta meg, hogy a fel- és aldebrői állásomat korán reggel elfoglaltam és utasította Pöltenberget, hogy azonnal menjen Kápolnára a főparancsnokhoz. Guyonnak Görgey személyesen adta a parancsot, hogy segítségünkre siessen Kápolnára és Görgeynek rendeltére megint én Kmethynek az ebbeli parancsot egy futár tiszt által megküldöttem. Kerecsenden sem enni, sem inni valót nem találtunk s kénytelenítettünk a szegény parasztok utolsó darabját elvinni, hogy embereink és lovaink csak valamit is ehessenek. Nem is csudálkoztam azután azon sem, miszerint daczára annak, hogy a riadót korán reggel verettem, a csapatok még is, nem mint rend szerint azonnal sorba állottak, hanem hogy sok idő és fáradság kellett ahhoz, még lábra fölvergődhetek.

Hét órakor reggel jelentem meg Feldebrő előtt, hol is a mult estve Kápolnáról zászlóaljával együtt gyáván eltávozott „Venturini“ őrnagy az előörsi szolgálatot tette.

Itt küldte meg nekem a Kápolnáról lépésben lovagló Pöltenberg az ellenparancsolatot. Hozzám való megérkezése után azt közölte velem szóbelileg Pöltenberg, hogy Klapkához Verpeléten csatlakoznunk kell azon czélból, hogy az utóbb nevezettnek állását támogassuk. Pöltenbergnek azt feleltem: „akkor kötelességedben állott volna valamivel gyorsabban lovagolni, mert most kénytelenek vagyunk visszafelé egy órán tuli utat megtenni, minthogy a Verpelét felé egyenes vonalban vezető uton fekvő mély árkokon ágyuval és lovassággal át nem halthatunk. „Dembinszky parancsára Feldebrőn hagytuk Pollák őrnagynak vezetése alatt a Sándor-ezredből való két huszár osztályt és 4 drb ágyut azon utasítással, hogy az ellenségnek a Tarnán való átkelését minden áron megakadályozza, a hadosztály többi részével pedig mély homokon, bokron és sok árkon át siettünk Klapka segítségére. Az odavaló menetközben Pöltenberg azt közölte velem, hogy Dembinszky nekiadta át a vezényletet még a Klapkának csapatai fölött is, mivel Dembinszky nem bizik, hogy nagyobb csapatok vezénylete körül Klapka elegendő belátással birjon. És én Pöltenbergnek azt feleltem: „Klapka a rangban idősebb ezredes, azonkívül hadtestparancsnok is és jól érti a dolgát; ennél fogva nem lesz hajlandó a reá bízott csapatoknak vezényletét már az ütközet alatt neked átadni. Miért is legjobb lesz, ha azonnal Klapkához ellovagolsz s vele közlöd a Dembinszky parancsát a nélkül azonban, hogy Klapkának

beleegyezésén kívül a vezényletbe befolyjál. Feladatod tehát egyedül abból áll, hogy Klapkának oldala mellett maradj folyton." Mindezek után Pöltenberg még utunkban nekem adta át a hadosztály vezényletét és Klapkához Verpelétre sietett

A mint én azután a verpeléti magaslatokra megérkezém, láttam, hogy Klapkának csapatai immár visszahúzódnak és hogy a falun túl az ellenségnek erős tömegei állanak fölállítva, azonkívül, hogy még a siroki völgy torkából is sok ellenséges sereg bontakozik. Rögtön megrendeltem, hogy a Posta alatti 1-ső és a Bukovszky őrnagyok alatti 14. honvéd zászlóalj, nemkülönben a Beke százados alatti utász osztály is a falut visszafoglalják. Ezen csapataim bátran hatoltak be a faluba, oldalvást támadván meg a Klapkának csapatait üldöző ellenséget. De e napon Klapkának seregei igen rosszul viselkedtek és daczára annak, hogy a Görgey által legvitézebbek legvitézebbének elnevezett Földváry Károly őrnagy kezébe ragadván a zászlót, embereit több ízben előrevezette. különösen a 42. honvéd-zászlóalj, mely e napon igen rosszul mutatta be magát, nem voltak reá birhatók, hogy újra az ellenségre vessék magukat. Ily körülmények között az én zászlóaljaim sem tarthatták magokat benn a faluban és kényszerítve voltak lassankint visszahúzódni. E közben az egymásnak szemközt álló ütegek is keményen dolgoztak. Verpelét lángba borult, de a tűz lángjait csakhamar elfojtották. Az alatt az ágyuimat igen jó állásra állítottam fel, honnét az ellenségnek csapatait csak hébe-hóba tüzeltettem és csak akkor, midőn a faluból bontakozni és minket bekeríteni

akartak. A Sándor-huszárok 4 századából álló lovasságot egyenlő vonalba állítottam fel Klapkának lovasságával, mely utóbbi az összeköttetést velem föntartotta. Klapkának lovassága állott „Coburg, Lehel és Hunyady-huszárok” egyes századaiból. E lovasságnak és az ütegeimnek hátában fölállítottam két honvéd-zászlóaljot. Klapka annak utána a seregeit egészen visszavonta a verpeléti magaslatokra; tőlem egy széles mély völgy által különválva. Ugyanazon időben láttam, hogy az ellenségnek igen erős lovastömegei a faluból bontakoznak és minket támadnak meg. Én ezen támadó lovasságot nem kartácscsal, mint kellett volna, hanem csak is golyókkal fogadtam s saját huszáraimat, ugyszinte Klapkának huszárait is ellene indítottam. Az ellenséges vasasok azonban visszahuzódásuk közben a Kovács tűzér-százados alatti félütegre vetvén magukat, annak legénységét lemeszárolták s három drb lovaságyumát elfoglalván, magukkal czipelték. Ezt látván én, valami 20 drb huszárral a vasasokat megtámadtam s a három darab lovas ágyumát tőlük visszafoglaltam. Itt a jobb vállamon megsebesíttettem, de csak későbbben, körülbelöl d. u 5 órakor éles fájdalmakat érezvén, a csata helyét végleg elhagytam s Tiszafüredre elszállítottam.

„Klapka tehát az id. Bulla György által idézett művében valótlanságot állit, midőn azt mondja, hogy csak reggel 11 óra tájban jött segítségére a Pöltenberg hadosztálya, mert ő már 11 óra tájban a verpeléti hegylánczokon volt, én pedig még 10 óra előtt a vasasok támadásait visszavertem és állásomat mindaddig tartottam, míg Görgey és Dembinsky maga meg nem paran-

csolták, hogy visszavonuljak. A visszavonulásom kezdete pedig csak 12 óra után történt meg. Hol is az ellenséges csapatok kezdetben engem nagyon nyomtak, de Görgey maga egy lovas osztálylyal fődözte a visszavonulásomat úgy, hogy én körülbelől d. u. 3 órakor csapattaimmal elég jó rendben Kerecsendnél megjelenhettem."

Hivatkozhatnék a még élő Hauser Károly honvédezredesre, (51. zászlóalj volt őrnagyára), gr. Esterházy Miguelre és Schweidel Bertire, akkori Sándor-lusár ezredbeli volt századosokra, arra nézve, hogy én mindent az igazsághoz képest hiven elbeszéltem.

A f. évi junius hó 28-án Tétényben földadott és Kolozsvárott f. évi junius hó 30-án érkezett levélnek lényege a következő:

Mihelyt Aulich 1849. évi február hó 26-án a kápolnai ágyuzást meghallotta, tüstént Maklárról Kápolnára indult és mikor Dembinszky Görgeyvel Egerből szinte oda sietett volna, azok már Aulichot utban találták és Aulich még 1849. évi február hó 26-án estve Kápolnáról balra Máriássy és Szekulics között állást foglalt és a 27-diki ütközetben részt vett. Mit aligha tehetett volna, ha már 26-án Kálón nem lett volna.(?) Aulich is azon elvnek hódolt, mely szerint a hol csatáznak, oda az ágyuszó után sietni kell.

Magam is hiszem, hogy Dembinszky és Klapka emlékirataiban sok szépítés van és hogy azok saját hibáikat másokra tolják.

A Verpelétnél febr. 27-én elvesztett három drb lovas ágyut nem Pászthory százados, más tiszt sem, csak én magam, a különféle ezredekől összeszedett vagy 20

huszárral visszafoglaltam. Pászthory a Pollák őrnagy alatti két huszár osztály egyikébe beosztva volt, mely két huszár osztályt Görgey maga mellé vonta be akkor, midőn Verpelétről való visszavonulásomat fődözte.

A f. é. július hó 6-án kelt s id. Bulla Györgynek f. évi 13. számú lapunkban közzétett cikkére vonatkozó levélbeli észrevételek a következők:

Pöltenbergnek nagy hibája volt, hogy midőn ő már Dembinskytól azt a parancsot vette, mely szerint neki Verpelétre Klapka segítségére mennie kellett, hogy ezen parancsot nekem még az éjjel ki nem adta, mert ha azt teszi, azon esetre én több mint két órával hamarébb Verpeléten megjelentem volna és ez minden esetre reánk nézve nagy előny lett volna. Hogy Klapka Pöltenberget nem mint melléje rendeltet említi, az csak onnét eredhet, mert restelte azt, hogy Dembinszky nem bízott az ő vezértudományában. Épen azért Klapka Pöltenberget gyanúsításokkal is terhelte. És végre, — hiába — Klapkának serege Verpelétnél bizony nagyon is hátrált. Én az emlékirataimat az olnützi várlogságom idejében csupán saját följegyzéseim és a velem együtt zárva volt bajtársaim bemondása után állítottam össze. Az sem áll, mit Klapka a sötétség beálltaig való ágyuzásról mesél, mert én a kerecsendi magaslatokról nagyon jól láttam Aulich, Máriássy és Szekulics hadosztályait, a mint minden üldöztetés nélkül visszavonultak és csak 5 óra után lettem rosszul s akkor bizony még sötét nem volt! De meglehet, hogy az ellenség által nem is üldözött Klapkának szemei előtt elkövetett saját hibái miatt minden sötét volt! Egyébiránt Báthori Schultz Bódognak rová-

sára is nagy hibául beszámítandó az, hogy czirkálói által nem szerzett magának tudomást az iránt, hogy mikép állanak a dolgok a Verpelétnél ütköző saját hadtestének szomszédos hadosztályánál! Azonkívül is Szallók Verpeléttől nincs oly messze, hogy onnét a folytonos ágyuszót nem hallotta volna. De Klapka is hibásnak okozandó azért, mert nem küldött rendeletet Bátori Schultz részére. Az egészből tehát világosan csak az tűnik ki, hogy Klapka emlékirataiban a saját tetteit és hibáit szépíteni akarta.

Vége a f. évi 14. számú lapunkban Bulla Györgynek cikkére vonatkozó levélbeli észrevételek a következők:

Igaz, hogy a siroki szoros nagyon gyengén volt megrakva és még gyengébben volt védelmezve s ez azt okozta, hogy Schlik oly hamar tudott előre nyomulni. Az is igaz, hogy ezen hibát csak Klapkának rovására kell felszámítani.

Gaz gyanakodás Dembinsky részéről, midőn Görgeyről azt mondja, hogy 1849. évi február hó 26. 27. éjjelén azért lovagolt Mező-Kövesdre, miszerint drágaságait megmentse. Voltak-e drágaságai Görgeynek, azt nem tudom, hanem azt jól tudom, hogy sok pénze nem lehetett.

Vége Klapka jellemzésére felhozom, hogy ő genialis ember volt, tudott is jó hadműveleti terveket csinálni. Ezen terveit mások végrehajthatták ugyan, de ő maga sohasem tehetette azt, mert a kellő időben és döntő pillanatban hiányzott nála a hidegvér s könnyen zavarba is jött. Láttuk azt az áprilisi napokban és Győrnél is, hol Görgey, a hogy csak lehetséges volt, a hibáit helyrehozta.

Bulla György felelete

Zámbelli Lajos ezredes válaszára.

Egy szárazlevelű tölgyfa ágacskával, mint az eltűnt hajdani dicsőségünk legalkalmasabb jelképével kezemben, jelentkezem a m. évi Történelmi Lapok 11., 12., 13., 14. számaiban közzétett cikkemre fölszólaló Zambelli Lajos ezredes ur, szabadságharczunk főhadserégének ezen tekintélyes alakja előtt. És most félre veletek ti mindennapi gondok, félre veletek is ti a chauvinistikus jelszavakkal tele tömött nagyszájú hyper-loyalisok, a ti hangzatos lármátok úgy sem érhet engem, midőn habár csak szellemileg is, a volt vitéz ezredes empiedestálja előtt állok. Ave ! Ave !

Nem veheti rossz néven Zambelli Lajos ezredes ur, ha egy volt alantas, de időközben sok vihart látott, s már szinte tulserdült tisztje fölszólamlására némely tiszteletteljes megjegyzést tesz.

Mindenekelőtt helyén látom azon személyes okok néhányának fölemlítését, melyeknél fogva én Zambelli Lajos ezredes ur személye irányábau 44 év óta különös tisztelettel viseltetem.

Ugyanis: 1849. évi április hó 2-án, azonnal a Hatvani csatának lezajlása után, délután körülbelől 4 órakor, midőn a verőfényes nap elég magasan állott a látkör fölött, jelentem meg hadtestünk törzskari irodájában, mint oda vezényelt „Ordonance“ őrmester. Alig hogy oda értem, reám bízott egy hadtest irodai „circulandum“ a végett, hogy azt Hatvanban elszállásolt összes törzstiszteknek azonnal kézbesitsem. Ezen „circulandum“ tartalmára bizony már

nem emlékszem, de mindegy, mert az a dolog lényegéhez úgy sem tartozik. Összejártam az összes törzstisztek lakásait, de azok egyikét sem találtam otthon. Végre sikerült megtudnom, hogy valamennyien a helybeli katolikus prépost házában vannak. Odamentem, és csakugyan ott találtam a keresett összes törzstiszteket. Egyszerűségemben azt véltem, hogy bizonyára azon tanácskoznak, miképen kell majd holnap reggel, vagy talán még ma is az éppen legyőzött ellenséget üldözőbe venni. De nagyot csalódtam, mert láttam, hogy a dolog nem így áll. Több hosszú asztal mellett valamennyien „*ferbliztek*“, és láttam, hogy mindenike előtt a még föl sem vágott öt forintos bankjegy iverének halmaza áll fölrakva. De két törzstiszt még is nagyon tiszteletes kivételt képezett. Mert Zambelli Lajos akkori alezredes urat a hatvani gyógyszerértárban, Lipthay Pál akkori őrnagyot, későbbi ezredest és hadosztályparancsnokomat, — az elébb nevezettet író asztala mellett — saját lakásaikon találtam.

A későbbi eset pedig a következő: 1848—49. évben, mint minden értelmes fiatal ember, úgy én is alig vártam, hogy ujságot olvashassak. Arra pedig csak akkor volt alkalmam, midőn valami városba érkezvén, ott egy vagy két napon át időztünk. Ily esetben, ha szolgálaton kívül álltam, rendszerint fölkerestem a cukrász boltot, hol igen egészséges gyomru fiatal ember létemre tömérdek mennyiségű cukrász árunak fogyasztása mellett, de minden ital nélkül; — ujságot is olvashattam. 1849. évi május és június havaiban hadtestünk Győrben volt elszállásolva. Ottani időzésemnek ideje alatt, tehát gyakrabban betértem az akkori „*Stampa testvérek*“-féle cukrászlatba. Egy ízben belépésem alkalmával a szolgálaton kívül álló törzstisztek nagyobb csoportjára

akadtam. Azok között többen fülem hallatára megbotránkoztak azon, hogy mikép mertem én, akkori altiszt létemre oda belépni, ott is maradni, a hol ők mulatnak. Azt sem tudom, hogyan végződik ezen, reám nézve igen kellemetlen ügy, ha a jelenvolt Zambelli Lajos ezredes ur javamra nem intervenial, s társait nem figyelmezteti arra, hogy sem ők, sem én szolgálatban nem vagyunk, s hogy ezen ügynek további bolygatása ennél fogva tárgytalan. Így azután további bántódásom nem lett!

De különben ki az, ki bárcsak rövid ideig is a magyar főhadserég kötelékében szolgált, és személyesen nem ismerte volna Zambelli Lajos ezredes urat, ezen a „*vitész sándor*“ huszárjaink daliás termetű, rettenhetlen vezérét!

Tehát, ha én jelenleg fölszólamlok, azt csakis az igazságnak kiderítése tekintetéből teszem. De teszem azt egyrészt azért is, hogy Zambelli Lajos, személyesen ismert ezredes urnak 45 esztendő lefolyása után is, köteles, s a régi honvédhez illő üdvözlétemet nyilváníthassam. Ne is tekintsen engem Zambelli Lajos ezredes ur úgy, mint az 1849. évi kápolnai csata idejében „glédába“ való őrmestert. Bizonybizony, ha valaki a „*Contemporaneusaink*“ között, úgy én is teljes öntudattal azt mondhatnám magam felől: „*Multa tulit fecit que-puer, sudavit, et alsit*“. A forradalomnak lezajlása után egymásután két nagy császár hadseregében szolgáltam, és résztvettem az 1850—1860. évek közben előfordult majdnem összes európai és algerjai hadjáratokban. Én nem tehetek róla, ha a szerencse nem kedvezett, s ha még altiszt koromban „*Sebastopolnak*“ falai alatt egy muszka golyó által mindenkorra hadképtelenné tétetvén, katonai pályámat véglegesen befejezettnek kellett tekintenem.

Az azótai polgári állásomban pedig, bár anyagi erőmhez képest tulságos költséggel, de családi érdekeimnek legkisebb csorbitása nélkül, egyéb történelmi és statisztikai művek mellett beszereztem 1848 - 1849. évi történelmünkre vonatkozó majdnem „az összes“ irodalmi műveket. És azokat több mint 30 év óta szorgalmasan tanulmányozván illetékesnek tartom most is magamat, a következő észrevételek megtételére.

Ezeknek tiszteletteljes előbocsátásával áttérek most magára a tárgyra.

Mindennekeelőtt konstatálnom kell azt, hogy Zambelli Lajos ezredesen kívül senki. még Gelich Richard sem szólamlott föl a közölt történelmi cikkemnek egyes vagy több tételei ellen. Pedig erkölcsi kötelességénél fogva, sőt személyesen szólítottam föl Gelich Richard urat arra nézve, miszerint indokolja, vagy legalább utólag jelölje meg azon forrást, melyből merítette abbéli, előttem igen fontos történelmi adatát, hogy Pöltenberg főhadi parancsnokságunk által utasítva volt arra, miszerint 1849. évi február hó 27-én már reggeli 7 órakor jelenjen meg Verpelétnél Klapka ottani állásának támogatása végett. Kötelességében állott, s most is áll Gelich Richard urnak az miszerint ezen fontos tényre nézve nyilatkozzék. Ezen kötelessége alól nem mentheti föl ötet még jelenlegi magas állása sem, mert úgy hiszem, ő maga is tudja azt, hogy történelmi művét nem maga. hanem az utókor, s különösen a magyar nemzet számára írta meg. Avagy nem fontolta e meg Gelich Richard ur, hogy a kérdés alatti állításával nemcsak Pöltenberget, de egész hadosztályát, s különösen annak alantas vezereit is avval vádolja, hogy a főhadi vezénylet parancsának ellenére és a

Kápolna tájáról folytonosan hallott ágyuzásnak daczára, ezen kadosztály valahol észrevétlenül vesztegelvén a csata-térre nem sietett, hanem Kerecsendről Verpelétre csak reggeli 11 órakor érkezett meg. Hát merem kérdezni, türte, türhette volna azt a gyáva veszteglést oly alantas vezér, mint Zambelli Lajos, mint Kossuth Sándor, Gózon, Pósta stb.? Tehát csak várni kell, és Gelich Richard ur most már bizonyosan nyilatkozni fog.

Egyidejűleg konstátálom azt is, hogy Gelich Richard ur hivatkozott művének egész utolsó kötetéig, mindenütt, még ott is, ahol különben annak nyoma sem látható, csupa árulást szimatól, holott megint más tényezők, pl. o. Dembinsky, mint főhadvezér irányában ugy látszik „*ex studio*“ tulságosan engedékenynek mutatkozik. Egy korholó szóval sem illeti meg Dembinskyt a kápolnai csata alkalmával tanusított hóbortos viselkedése miatt. ¹⁾ Sőt föllépését bizalomgerjesztőnek mondja s éles előrelátását is magasztalja, ²⁾ azért, hogy még 1849. évi február elején kérkedőleg a kormány előtt megjelölte a legközelebb vivandó csatának helyszínét. Bizony bizalomgerjesztő föllépés, és éles előrelátás az, ha egy főhadvezér egy egész hónappal előbb tudja a legközelebb vivandó csata helyszínét, s mindamellet oly ügyetlenül, sőt ki merem mondani e szót, oly vétkesen intézkedik, hogy magát meglepetni hagyván a rendelkezése alatt álló kilencz hadosztályból, a legközelebb vivott kápolnai csatának első napján csak négyet, a második csata napon pedig csak

¹⁾ Gelich Richard „Függetlenség harcza“ II. kötetének 424 425, 426—440 lap.

²⁾ Ugyanaz 403—404 lap.

ötöt képes kellő időben és helven a csata rendbe bevonni ¹⁾!

És mit szól Gelich Richard ur Dembinskynek azon tényéhez, midőn ez utóbbi hadseregét nem a kormány és a hadügyminiszterium ismételt és kifejezett parancsához képest Szegedről Aradra, hanem önkedve után, minden kényszer nélkül az akkori ellenségünk által megszállva tartott Temesvár, a magyar főhadsereg ezen Golgothája alá vezeti, ²⁾ és ott minden előre szándékolt megütközés nélkül, csak kényszerűségből megállapítva dicstelenül tönkretéteti. Pedig, ha Dembinsky az illetékes hadügyminiszterium rendeletének engedelmeskedik és seregét Temesvár helyett Aradra fölvezeti, s ott a „rendezvous“-ra pontosan megjelenő Görgeyvel egyesül, ³⁾ legalább egy dolgot, t. i. a magyar fegyver élének becsületét örök időkre biztosithatta volna.

Igen jól ismerem én Görgey hadseregének akkori deprimált állapotát, ismerem a hiányait, s bajait, hiszen a Bányavárosoktól kezdve egész Világosig magam is ezen hadsereg tagja voltam. Komáromtól kezdve Váczon, Losonczon, Rimaszombaton, Miskolczon, Tokajon, Nyírságon át egész Aradig, majdnem mindig az ellenség üldözése miatt csatarendben indulva, a sok járástól földagadt, sőt nyitott lábaimmal, gyakran aludva is megtettem a nagy „retirádát“. De azt is tudom, hogy az Aradnál megrendelt egyesülés valóztatásának esetében könnyen feléleszthető lett volna bennünk a hazafiságnak már elalvóban lévő szent tüze, s ezen tűz által felhevülve itt lett volna alkalom és hely bebizo-

1) „Dembinsky in Ungarn“ I. kötet 155—204 lap.

2) Rüstow, II. kötet 312, 313, 319, 321 lap.

3) Rüstow II. kötet 346, 347, 348, 349 lap.

nyitani azt, a mit már régen kétségbe vontak, t. i. hogy muszka segítség nélkül csupán az osztrák hadsereg velünk többé nem bir. ³⁾ Mondom, itt lett volna alkalom és idő is hebizonyítani ezen most már tagadott tényt, mert midőn Görgey hadseregének éle augusztus hó 9-én Aradra megérkezett, ugyan akkor a minket üldöző muszka hadseregnek zöme Nagyváradon időzött. ⁴⁾ Tehát a Görgey hadseregének szegény elcsigázott honvédé képes volt *erőszakos* menetek által a muszka hadsereget maga után hagyván, akkor is több mint 13 mértföldnyi előnyt nyerni, s ezáltal az osztrák hadsereget a hatalmunkban volt Aradi vár és Maros folyamvonala által szövetségesétől izolálni. Én soha sem voltam chauvinista, sőt főkép a katonai ügyek megítélésénél mindenkor józan, higgadt gondolkozásu ember vagyok és azért korán sem állítom azt, hogy az ekkép izolált ellenfelünk fölötte lehető, sőt legvalószínűbb győzelmünk által szegény hazám sorsa még megmenthető lett volna. Sőt én is azon időtől kezdve, mióta a muszka valódi nagy invásio bevetkezett, hazám ügyét végleg elesettnek láttam. De azt az egyet még is tudom, s azt erősen is hiszem, hogy ezen esetben a magyar fegyverek becsülete, sőt ki érdemelt tekintélye is örök időkre szeplőtlenül lett volna megóva.

És most, ha levonjuk Görgeynek a kormány intenciói szerint korábban véghez vitt némely eclatansabb fegyvertényeit, különösen ha levonjuk a kormány intenciói ellenére 1849. évi július 2-án és július 11-én Komáromnál — azon

³⁾ „Ramings Feldzug in Ungarn und Siebenbürgen“ 1849. 39, 40 lap.

⁴⁾ „Officieller Bericht über die Kriegsoperationen der russischen Truppen“ Berlin, 1851. III. kötet 68. lap.

helyen, hol az széles e hazában akkor egyes-egyedül kivi-
hető volt — vivott nagy csatákat és később az azon re-
mek hadműveleteit, melyekkel a majd bekerített hadserege
több ellenséges hadtest közepén, s a tulnyomó muszka had-
sereg derekán át magának utat tört, a végett, hogy nem
csak a déli főhadsereggel összeköttetésbe lépjen, hanem ez
utóbb nevezetnek tőkéletesebb szervezésére időt szerezvén
még is Aradra, a hadügyminiszterium által kijelölt „ren-
dezvous“ helyére pontosan kellő időben megjelenhessen. ¹⁾—
ha ezeket levonjuk, mi marad akkor még fön a magyar
főhadseregnek viselt dolgairól, mi által fegyver becsületünket
megóva tekinthetnénk? — mert bármennyire is megnyugta-
tólag hat reánk ama vitéz tettek lánczolata, melyeket erdélyi
hadseregünk fölmutatni képes volt, még sem szabad elfelej-
teni azt, hogy az erdélyi hadsereg csak másodrangú volt, mert
vele szemközt az ellenségnek főhadserege soha sem állott,
ennélfogva erdélyi hadseregünknek dicsőséges tényei főhad-
seregünkre közvetlenül ki nem hatottak.

Mit is tett Dembinsky a magyar fegyverbecsületének
megóvására az ő folytonos, minden komolyabb megütközést
gondosan mellőző hátrálásával Kárpátoktól — Galliczia ha-
tárától — kezdve egész a legalsóbb Tiszáig, s onnét a sem-
leges területre való átillanásáig. ²⁾ És mit szól Dembinsky-
nek ezen dicstelen tényeihez Gelich Richard ur, a „magyar“
történetíró? Egy árva szót sem szól hozzá s ezen a vitéz-
séget nélkülöző ténykedést úgy adja elő, mintha az nagyon
természetes, s akkori állapotunkból önként kifolyó lett volna.

¹⁾ Rüstow II. kötet 347. lap

²⁾ Gelich Richard műve III kötet 820—825 lap

Pedig Gelich Richard ur említett művében elbeszéli tényeket rendszerint saját véleményével commentárolni, néha nagyon éles, sőt ide s tova igazságtalan kritika alá szokta vonni. Valóban itt „*difficile est satiram non scribere*“. Ezeket már most minden feszültség nélkül megmondani is, megírni is lehet. Mert az egész világ tudja, hogy a régi honvéd, ha volt is valaha forradalmár, de már nagyon régi idők óta „*annak lenni megszűnt*“. Sőt a Görgey hadseregbeli honvédről azt is merem állítani, hogy az forradalmár soha sem volt. „És ha V. Ferdinánd király bármikor, még a legdöntőbb csatának megnyerése után is fegyvertelenül, és minden védelem nélkül a magyar főhadssereg táborába jön, egy sem találta ki köztünk-tábornoktól kezdve egész a legalsóbb rangú közhonvédig, ki köteles alattvalói hódolatát önként meg nem teszi“. ¹⁾

Átmenvén már most Zambelli Lajos ezredes urnak a cikkemre adott felelet benső tartalmára, fölötte nagy örömökre szolgál abbéli tapasztalatom, hogy ezredes ur feleletében nagyjában, s lényegében ugyan azt állítja, mit cikkemben annyi gondnal és fáradtsággal nem csak állítani, de bizonyítani is iparkodtam. És ha előre tudom, hogy Zambelli Lajos ezredes ur cikkemre fölszólal és még úgy szólal föl, a mint azt meg is tette, akkor teljes bizonyítéknak vevén ezredes urnak közvetlen tapasztalatából eredő minden állítását, cikkemet is sokkal rövidebbre szabhattam volna. Ám nekem kellett úgy fölszólalnom, a mint azt tettem, mert Klapka és utánna nevezett szerzők is az 1848—49. évi lényegében dicsőséges hadi történelmün-

¹⁾ Görgey Arthur „Mein Leben und Wirken“ II. köt. 12 la .

ket nyilvánvalólag „legenda“-vá idomitották át. A közvéleményünk pedig ezen szerzők előadásai után megállapodott. Mert a hol egyszer valódi történelem helyett legenda foglal tért, ott sem észszerűség, sem igazság többé nem létezhetik. (Proudhon.)

Mit is tartalmaz kérdéses cikkem lényege? Sem többet, sem kevesebbet mint azt, hogy a kápolnai csatának második napján Pöltenbergnek hadosztálya a reá rótt földadatot hiven teljesítette, s e napon a Verpelétnél megvivott csata fáradozásának legnyersebb, legterbesebb részét magára vállalta. Lényegében ugyanazt állítja ezredes ur is. És most már én teljesen bebizonyítottanak tartom, hogy Klapkának és nevezett társainak ellenkező tartalmu állításai tévesek, nem valódiak. Fölszólaltam pedig leginkább azért, mert Klapkának és társainak ezen valótlan insinuációi, s annak folytán a közvéleménynek szülemlett hatása által megtámadva láttam az egész hadosztályom reputációját, a fő és alantas vezéreim szerezését is. ¹⁾

És bátor vagyok ismételve azt kérdezni, vajjon ily alantas vezérek: mint Zambelli Lajos, Kossuth Sándor, Gózon (forradalmunk e Camille Desmoulins“-je), Pósta türhettek, türték volna-e azt, hogy Pöltenbergnek hadosztálya daczára a korán reggel óta hallott ágyuzásnak, s a kapott és azonnal közhirré tett fővezényleti parancsnak ellenére valahol Kerecsend táján vesztegeljen, s a hallott ágyuszó után azonnal ne induljon utnak. Különben azt maga Pöltenberg ismert természeténél fogva sem tehetné, mert őt mindenki úgy ismerte, mint a magyar ügyet testestől-lelekestől fölkaroló, s mindenütt a legnagyobb vitézséggel harczoló férfit. ²⁾

¹⁾ lásd „1848—49. évi Történelmi Lapok“ 14. számát.

²⁾ lásd Klapka „Nacionalkrieg 1848—1849“ I. köt. 105. lap.

Czikkemben azt mondtam, hogy 1849. évi február hó 26-án déli órákban egész hadosztályunk Fel-Debrőre érvén ugyanott elszállásoltatott, s a támadt riadóra, ágyuszó után onnét együttesen Al-Debrőre sietett. Én ezen czikkemet a különben igen hű emlékező tehetségem, de legnagyobb részében a szorgalommal tanulmányozott irodalmi művek után irtam meg. Megvallom, hogy 44. esztendőnek lefolyása után emlékezetem e tekintben cserben hagyott és az egész irodalomban nem lelhettem ezen ténynek hű leiratát. Elfogadom tehát ezredes urnak ezen körülményre való állítását és legnagyobb készséggel fogadom azt az állítást, hogy hadosztályunk, Zambellinek dandára közvetlenül Al-Debrőre ment el anélkül, hogy az megelőzőleg Fel-Debrőn elszállásoltatott volna. Következésképp, hogy érkezésünk után nem soká támadt riadóra csaka Kossuth Sándor dandára indult rohamlépésben Al-Debrőre.

Én még azon kérdésnek bonczolásába sem bocsátkozom, ha vajjon ezredes urnak, vagy pedig osztályparancsnoka: Pöltenbergnek a kápolnai kétnapi csatára vonatkozó nézetei helyesek voltak-e vagy sem? Ennek megbírlása, eldöntése ugy sem képezi kitüzött föladatomban tárgyat.

En csupán ezredes ur oly állításainak megbírlásába bocsátkozom, melyek valódiságáról ezredes urnak közvetlen tapasztalása nem lehetett.

Mindenek előtt pedig bátor vagyok tévesnek nyilvánítani ezredes urnak emlékirataiban foglalt abbeli előadását, hogy 1849 évi február hó 25-én Guyonnak hadosztálya Mező-Kövesden eldisponálva lett volna. Nem is létezhetik oly stratego, ki a rendelkezése alatti csapatait oly kép meneszteti, hogy azon hadosztályt (Aulichét) mely február hó 25-én Tar-

don, és Ábrányban van, a következő február 26-ik napján Mezőkövesden tehát az ott már állomásozott hadosztálynak derekán át, Maklárra, s onnét még agyanazon estvén Kálra indítja, azon hadosztályt pedig (Guyonét) mely már február hó 25-ik napján Mező-Kövesden lett volna, a következő napon is ott vesztegelni hagyja! És mindezt közvetlenül az ellenség előtt állva teszi! De hogy ezredes urnak fönnnebbi állítása téves, és hogy február hó 25-én Guyonnak hadosztálya csak Nyékig és Emődig, 26-án pedig csak Mező-Keresztesig, és Mező-Kövesdig ért, arra nézve döntő bizonyítékul hozom föl a VII hadtest parancskönyvének 384—388 számú okiratait, melyek Görgey Istvánnak „1848—49-ből“ czimzett munkája I kötete 256—257 lapjain följegyezvék.

Mind ezek ugyan itt igen mellékes dolgok, én azokat csak is azon okból hoztam föl, hogy bebizonyíthassam menyire csalhat emlékezet, vagy oly följegyzés is mely másnak csupán emlékezetén alapszik.

Ezredes ur emlékiratainak többi része is nagyon homályos. Nem is lehet, nem is szabad csodálkozni azon, mert ezredes ur emlékiratait saját bevallása szerint részint Olmützben, az ottani fogsága alatt, részint pedig számkivetése helyén tehát minden történelmi adat nélkül állította össze. Ugyanis a „Történelmi Lapok“ 18. számában közzétett emlékiratainak 4. kikezdésében azt állítja ezredes ur, hogy 1849. évi febr. hó 26-an d. u. 4 óra után Pöltenberg az egész Kossuth Sándor dandárával Aldebrön az ezredes ur dandárához csatlakozott. És mégis a „további“ elbeszélésének fonalán névszerint 5 kikezdése alatt már Pöltenberg gyalogságának meggyorsítását szorgalmazza, 6. kikezdése alatt pedig már föl is bősztült ezredes ur a miatt, hogy a várt csapatok oly soká

meg nem jelennek, és azért az előre küldött Kossuth Sándor dandárnokra, (az ismert legszókimondobb férfiura). Derekasán reá is förmedt. Ugyanazon kikezdésében még azt is mondja ezredes ur, hogy Kossuth Sándorral megejtett pár-beszéd folytán meggyorsította a gyalogságnak menetét mely végre meg is jelent!!

Itt tehát értelmetlenség forog fön.Vagy talán ezredes ur ezen emlékiratai kivonatának valódi értelmeaz, hogy Pöltenberg Kossuth Sándor dandarával együtt d. u. 4 óra után Al-Debrón a csatatéren megje-lent, a további elbeszélés, illetve ismétlés pedig csak azon időközre vonatkozik, mely az ellenség által ezredes urnak állása ellen megkezdett mozdulatai és Pöltenbergnek a csatatéren való megjelenése között eltelledt? Ám ha ezredes ur emlékiratainak csakugyan az a valódi értelme, akkor ismét szörnyen csudálkozni lehet ezredes urnak nyugtalanságán, sőt még inkább azon kifakadásain is, melyekkel Pöltenberget, közvetlen föllebb valóját illeti. Mert ha való az, a mit ezredes ur, közölt emlékiratainak 3 kikezdésében állit, hogy d. u körülbelül 3 órakor megkezdette az ellenség saját mozdulatait ezredes urnak állása ellenében és ha való az is, hogy már d. u. 4 óra után megjelent Fel-Debrőről Pöltenberg is a Kossuth Sándor dandarával a csatatéren — azon esetben tekintve — hogy az ellenségnek mozdulatai folytán támadt riadó, annak folytán Kossuth Sándor dandárának fegyverbe való állítása és Fel-Debrőről Al-Debrőre való érkezése mindenesetre jelentékenyebb időt vett igénybe: Pöltenbergnek Kossuth Sándor-féle dandára oly fényes fegyvertényt vitt véghez, melyért még sokkal edzettebb hadsereg, mint a magyar volt, méltán irigyelhetné és akkor sehogy sem érdemli meg Pöltenberg azon szemrehányásokat, melyekkel őt ezredes ur elhalmozza.

Egyébiránt meg kell itt jegyeznem, hogy saját tapasztalatom, de az illetékes személyek állítása szerint is az ilyen történelmi adatok gyűjtésénél a legnehezebb munkát adja az, hogy az egyes fegyvertények idő órája helyesen meghatározassék. Ha pedig ez az illető fegyvertények megtörténte alkalmával, vagy azonnal utánna meg nem történt, később, vagy tán évek multával azt helyesen meghatározni lehetetlen. A hivatalos „Winterfeldzug in Ungarn 1848—1849.” művének 290. lapján az áll, hogy 1849. évi február hó 26-án az első ágyu lövés Schwarzenberg hadosztályánál, tehát Kápolna-Kálnál délután 2 órakor történt meg.

Bizony igaza van ezredes urnak, hogy a Klapka által d. u. 2 órakor Domoszló felé kiküldött „Zákó”-nak dandára az napon nagyon is hallgatag volt, mert egész délután hollétéről legkisebb hangot vagy jelt nem adott. Igaza van ezredes urnak, hogy Aulichnak, de más magyar vezérnek is az az elve volt, hogy vezérnek mindig ágyuszó után kell csapatait indítani Francia hadseregben való szolgálatom idejében én is gyakrabban intonáltam azon szép tábori dalba, mely akkép kezdődik: „A la voix de canon d'alarme, La france appelle ses enfants! Aux Armes!!”

Ezen elv teljes érvényében tartatik fön minden nemzet hadseregében is, hogy t. i. a vezér a seregét mindig az ágyuszó után indítja. Ezen elvnek szép tettbeni kifejezését találjuk a „der deutsch-französische Krieg 1870—71. redigirt von der kriegsgeschichtlichen Abtheilung des grossen Generalstabes 3. Heft“ 274. lapján, hol az mondatik, hogy 1870. évi Augusztus 6-án Wörthnél vívott csata alatt Frigyes korona herczeg, mint a német III. hadsereg fővezére Starktoff, württembergi dandárnoknak azt a parancsot adta, hogy dandárával Reichs-

hoffen felé tartson. Mivel azonban ez idő alatt Elsasshausen körül a csatazaj növekedett, és az ottani támogatást a porosz tisztek kívánatosnak nyilvánították, tehát Starkloff dandárnok a fővezénylet által részére előírt indulási iránynak mellőzését célirányosnak tartván zászlóaljait a legegyszerűsebb úton a lángba borult Elsasshausennek mind két végén mutatkozó csatavonalba indíttatta.

Zákó dandárnoknak is kellett hallania az Al-Debrő-Kápolna tájáról mindig hatalmasabban fölhangzó ágyuzást! Miért indult ő, daczára a hallott ágyuszonak, Domoszló felé, — hol nem is ágyuztak, de nem is puskáztak, — miért nem találkozott ő az ezen irányban ellenség által Gyöngyösről is — Aldebrőről is kiküldött elkülönítvényekkel¹⁾ azt én nem tudhatom, azt csak a jövő történetíró a nevezett dandárnok részére adott parancsnak, és annak mimódon teljesítéséről szóló hivatalos jelentésnek elbírálása mellett derítheti ki. Mindenesetre pedig — ha valahol, tehát itt is alkalmazandó azon általános elv „Audiatur et altera pars:“ — Elég megjegyezni azt, hogy a már említett „Winterfeldzug“ 292. lapja szerint az Aldebrőről kiküldött szárnyrészt vezénylője Brandenstein kapitány látván, hogy Schlick hadtestének Verpelétről nyoma sem halszik, hogy ellenben jobb oldaláról az ágyuszó mindig hatalmasabban szól, minden további megfontolás nélkül csak az „ágyuszó“ után indul, és jókorán érkezik, hogy az elkülönítményével együtt az Aldebrői erdőnek védelmezésében dicséretes részt vehessen.²⁾

¹⁾ Lásd „Der Winterfeldzug 1848—49. in Ungarn“ 288. és 290. lap.

²⁾ Lásd „Der Winterfeldzug 1848—49. in Ungarn“ 299. és 292. lap.

Előre és ismételve kikérem, ezredes urnak a bocsánatát, hogy következő állításainak, és az azokból levont következtetéseknek alaptalanságát mertem kimutatni. Mertem pedig azért, mert az elmondandó eseményekben közvetlenül részt vettem, annál fogva azok egyrészt emlékezetembe jól bevésve és megtartva vannak, másrészt pedig az ezzel egybevágó történelmi adatokkal teljesen megegyeznek. Ezredes ur az elmondandó eseményekben közvetlenül nem is vett részt, hanem mint azt emlékiratainak kivonatában fölhozza, mint kitűnő lovasságunk derék vezére lovasságunkkal és a hozzá beosztott ágyukkal tőlünk valamivel előre balra az Aldebrő előtti tisztáson lévő magaslatokat megszállva tartotta, és védelmezte. Én pedig, úgy mint emlékiratainak kivonatában említett 51. zászlóaljnak őrmestere az aldebrői erdőnek megkísérlett visszafoglalásában részt vettem. Ezeknél fogva nem egyéb, mint az igazság kiderítésének célja lebeg *szemem* előtt, midőn ezredes ur elbeszélésének ellenmondani fogok, s ismervén az ezredes urnak kitűnő igazságszeretetét tudom, hogy az így előre motivált eljárásomat nemcsak rossz néven nem veszi, hanem azt alapjában helyeselni is fogja.

Téves ezredes urnak abbeli állítása, hogy a csatavonalba végtére bevonult Kossuth Sándor alezredes, Gózon, Bukovszky és Pósta őrnagyokkal együtt a 66 14. 1. és 51. zászlóaljak élén az aldebrői erdőt megtámadván, onnan az ellenséget, daczára ismételt ellentámadásának, kiszorította, s az erdőt visszafoglalván, azt megszállva végleg meg is tartotta. Határozottan tudom, hogy mi ezen erdőt nem egyszer, de négyszer egymásután szuronynyal megtámadtuk, de mindannyiszor a tulnyomó ellenség által visszaverettünk. Ugylátszik, hogy ezredes urnak elbeszélése a negyedszeri támadásra vo-

natkozik, mert az éjnek közvetlen beálltáról beszél. Ezen negyedszeri támadás előtt a tulszámban,¹⁾ annál fogva az erdőnek föltétlen birtokában lévő ellenség az előttünk fekvő tisztásra széles osztagokban már bontakozni is kezdett Ezt megakadályozni akarván Kossuth Sándor az ezredes ur által megemlitett csapatok élén szuronynyal és a hirtelenül oda termett ágyuknak kartács lövegeivel támadta meg a bontakozni kezdő ellenséges csapatokat, és azokat az erdőbe visszaszorította. De ezek megtörténte után többé nem is támadtuk meg ezen erdőt, és így az, daczára a négy izbeni komoly támadásunknak birtokunkba soha sem jutott.²⁾ Sőt fel kell hoznom itt azt is, a mi ugy látszik, elkerülte az ezredes ur figyelmét, mert róla említést nem tesz, mi pedig a hadosztály parancsnokunk elhatározására, illetve az Aldebrő előtti állásának abbanhagyására döntő befolyással birhatott.

Ugyanis, az éppen elbeszélt negyedszeri támadásnak megtörténte és a már bontakozni kezdő ellenséges csapatoknak az erdőbe való visszaszorítása után mi az elébbi állásunkban, t. i az erdő előtti tisztáson maradtunk. Előttünk állt az annyi támadásnak színhelyévé vált erdő, jobbra majd nem hátunkban, mindenesetre a hátrálási vonalunkon talál-

1) „Der Winterfeldzug“ 290—92. lapjai szerint ez erdőbe egy-másután rendeltetett:

A 6-ik vadász zászlóaljból	6 század.
„ Főherczeg István gyalogságtól	8 „
„ Baumgarten gyalogságtól	4 „
„ tartalekos granátosokból	10 „
összesen 28 század gyg	

4²/₃ zászlóalj.

2) Lásd: „Der Winterfeldzug“ 290—93 lapján, és „Gelich Függelenségi harcza“ II. kötete 419 lapját.

tatott pedig az Aldebrő fölötti erdőcsücske. Már akkor állt be a korom sötét éj. Egyszerre ezen tőlünk jobbra fekvő, Aldebrő fölött álló erdőcsücskéből sűrű puska lövés hallatszik. Nyilvánvalólag az ellenséges csapatok már oda átvonulván, minket oldalról, majdnem hátulról megtámadtak. Rögtön összeállítottatott minden zászlóaljból egy önkéntes csapat, melyhez az én zászlóaljam is 50 emberrel hozzájárult. Ezen csapat azután az erdőcsücske felé indittatván abba behatott s rövid időig tartó puska lövésekkel azt az ellenségtől kitisztítván szabaddá tette. És csak akkor rendelte el Pöltenberg az általános visszavonulást!

Pöltenbergnek visszavonulási parancsa tehát az adott okoknál fogva motiválva volt, annál inkább, mert őtet ezredes urnak állítása szerint is a Zannini gyalogságtól való Venturini nevű őrnagy a kápolnánál vívott ütközet állásáról tévesen informálta.

De tegyük fel azt az esetet is, hogy ezredes ur a fennebb kifejtett nézeteit teljesen érvényesítetteti s hogy annak folytán Pöltenberg is a debrői állását éjjel át, megszállva tartja, másnap reggel pedig az aldebrői erdőben éjszakázott¹⁾ ellenséggel megverekszik. Mi következménye, vagy inkább eredménye lehetett volna mindannak?

Én ismételtam azt, *a mit már cikkemben mondtam* és indokoltam „*hogy Dembinskynek vétkes dispoziciói daczára is, a kápolnai csata eldöntésének kulcsa adott viszonyok mellett csak is a siroki szorosban keresendő*“. Ha Klapka a kápolnai csatát megelőző napokban személyesen meg szemléli a siroki szorost az azon uton meglévő hidakat megrongáltatja,

¹⁾ „Der Winterfeldzug 1848—1849.“ 296. lap.

az utat eltorlaszoltatja és csoportokkal kellőleg megrakatja, ha e csoportok a támadás esetében katonai kötelességüket megteszik, s oly könnyen meg nem ugranak (a mint azt tették); s ezen magatartásukkal Schlick hadtestének az ellenség zömével való egyesülését megakadályozzák, akkor igen is fölötte nagy előnyünkre szolgálhatott volna az, ha mi közvetlenül Aldebró előtti állásunkat éjjel át megtartjuk. Mert azon esetben, ha mindjárt Guyon és Kmethy hadosztálya késik is, még is ezen hadosztályok érkezéseig is elbántunk volna a Kápolna-Gyöngyös tájáról ellenünk működő ellenséggel. Az utóbb nevezett két hadosztálynak érkezésével pedig már számtekintetében is oly jelentékeny túl súlyra vergődhattunk volna, hogy egyesült erőfeszítésünk eredményét már most kiszámítani alig vagyunk képesek.

De ha Klapka az előtte fekvő és oly fontos siroki szorost úgy elhanyagolja, a mint azt tetteleg elhanyagolta, ha azon átereszti oly könnyen Schlicknek hadtestét, a mint azt meg is tette, ha azután még Verpelétnél is oly könnyen és minden komolyabb erőfeszítés nélkül elugrik, a győzedelmes ellenség pedig rögtön üldözőbe vevén hátráló jobb szárnyunkat, egyszerre csak hátunkban valahol a kerecsendi magaslatokon terem, és minket s velünk együtt a magyar hadsereg zömét még Guyon és Kmethy hadosztályoknak megérkezése előtt megtámadja. Quid tunc? Akkor csakugyan komolyan veszélyeztetve van hátralevő vonalunk, s akkor küzdenünk kellett volna a levegőért, hogy futhassunk Mező-Kövesd felé!

Vagy látván fővezényletünk a Verpelétnél támadt csatának rossz fordulatát mindjárt a csata elején Pöltenberg hadosztályát is oda rendeli, akkor megint csak ott lettünk volna, hová különben is eljutottunk!

Igen, ezredes ur, vagy bárki más is szememre vetheti azt, hogy könnyű nekem most post festa okoskodni! Igen az áll, de ezredes ur is emlékiratait csak post festa irta meg. Különben ez minden történésznek feladata! Itt tehát ismételve ki kell jelentenem azt, hogy ezredes urnak a Pöltenberget illető szemrehányásai igazságtalanok. Pöltenberg azokat soha, de soha meg nem érdemelte!

A múlt évi „Történelmi Lapok“ 14. számának 143. lapján azt irtam, hogy Guyon hadosztálya 1849. évi febr. 27-én délelőtti 11 órakor érkezett Mező-Kövesdről, Kerecsendre.

Erre nézve Toskó János hites mérnök és 1848—49. évi nyugalmazott honvédtüzér főhadnagy ur a Záhursáról f. évi szeptember hó 13-án hozzám intézett levelében szóról szóra ezt mondja: „Kedves bajtárs! Az 1848—49-ik Történelmi Lapok 14. számának 143. lapján azt irod, hogy Guyon hadosztálya a kerecsendi partokon délelőtti 11 órakor jelent meg. Ezt mint szemtanu, ki az 5-ik lovas üteggel a csatában vettem részt, határozottan tagadom, mert mi ott 2—3 óra közt délután jelentünk meg. Arra kérlek, hogy ezen passusodat a fönti lapokban vonjad vissza. Én ha a lapot kellő időben olvastam volna, erről értesitettem volna a szerkesztőt. De ők az elkésett adatokat nem szívesen veszik az idegektől, míg ellenben a közlőnek későbbi helyesebb informálását bármikor helyreigazítani kötelességüknek tartják.“

Mit is én, a tisztelt bajtárs fölszólítására, igen szívesen megteszek és levelének erre vonatkozó tartalmát szóról-szóra itt adom vissza. Magam részéről pedig csak következő bővebb felvilágosítással szolgálok ugyanis:

Zámbelli ezredes ur közölt emlékiratának kivonatában,

azt állítja, hogy Verpelét előtti állásáról való visszavonulását déli 12 óra után kezdette meg. Én ezen ezredes ur által meghatározott időpontot valódinak veszem.

És miután a Zámbelli ezredes ur által említett visszavonulásnál zászlóaljam hátrálásunk fődözetével volt megbizva,

miután a Verpelét előtti állásunk a Kerecsend előtti partokig, illetve a Kerecsendről Kápolnára vezető országutig légvonalban is több mint egy mértföldnyi távolságra áll,

miután ezen visszavonulásunk közben minket mind arczban, mind balról, mind jobbról az ellenséges lovasság folyton támadott s e miatt nekünk többször is helyt állanunk kellett,

miután ama perczben, a midőn mi így folyton üldöztetve a Kerecsend előtti partok mellett a kápolnai utra érkeztünk volna, Guyon is hadosztályával Kerecsendről jöve, a kápolnai utra fölvonult s én ezt oly határozottan tudom, hogy még a találkozása alkalmával zászlóaljához (mely Braniszkó óta előttem is ismeretes volt) intézett szavaira is visszaemlékszem ;

mindezeket egybevetvén és megfontolván kénytelen vagyok Toskó János ur, bajtársunk fönnbbi állításának igazat adni és magam részéről is állítani, hogy bizony már délután 2 sőt 3 óra is lehetet, kellett is lennie. midőn Guyonnak hadosztálya a Kerecsend előtti partokon megjelent. És ezt még annál inkább állitom, mert nem sok idő múlva a Kerecsend melletti ellenkező partokon, tehát a Laskópatak balpartján levő magaslatokon Ábrányból és Mező-Keresztesről odaérkező Kmethy hadosztálya is már fölvonuló-

ban volt¹⁾. Ez utóbbi felvonulás pedig tudvalevőleg d. u. 4 órakor történt meg.²⁾

Én azért irtam meg, hogy Guyon hadosztálya 1849. évi február hó 27-én reggeli 11 órakor érkezett meg Kerecsendre, mert e tény az elembe kitűzött feladat tárgyául nem tekintettem s azért annak bővebb megvizsgálását mellőzhetőnek tartottam. Kerecsend Mezőkövesdtől legföllebb 2 és fél mérföldre esik. Kérdem én már most Gelich Richárd urtól, volt-e szüksége Guyonnak ily rövid utazás után Kerecsenden pihentetni hadosztályát 2 vagy 3 óráig akkor, midőn Kápolna és Verpelétnél döntő csata vívatik s midőn minden muló percz méhében hordhatta a nap eredményének eldöntését³⁾. Kérdeni merem azt is, vajjon Guyon nem hallotta-e Mezőkövesdre való érkezése alkalmával a Kál-Kápolnánál egész késő estig a folyton bömbölő ágyuzásnak szavát, midőn azt ugyanakkor Dembinsky, Görgey az ugyanazon szélirányban levő Egerben és pedig szobában zajos asztali társaság mellett meghallották. Ezt a kérdést azért intézem Gelich Richárd urhoz, mert ő Guyonnak a kápolnai csata alkalmával tanusított magatartását nagyon mentegeti, nagyon is dicsőíti⁴⁾.

Én Zámbelli Lajos ezredes urnak ezen állításait is

¹⁾ Ott találkoztam a Kmethy hadosztályába beosztott Kolleno András földim, iskola társam, akkori 124. zászlóaljbeli őrmester. később tiszt urral is, ki nek tanuságára hivatkozom. El pedig most Vác mellett Kósdon, mint ottani róm. kath. plébános.

²⁾ Görgey Arthur „Mein Leben und Wirken“ I. kötet 245. 249.

³⁾ Gelich Magyarország függetlenségi harcza II. kötete 430. 431. lap.

⁴⁾ Gelich Magyarország függetlenségi harcza II. kötete 431. lap.

tévedésen alapulónak nyilvánítom ki, mert Görgey Artur hivatkozottt emlékiratai I. kötetének i, 32. lapján ezen eseményt körülményesen esbeszélve, annak ellenkezőjét állítja és

mert nyilvánvalólag kitűnik, hogy maga ezredes ur még most sincs tisztában azzal, mikor kapta meg tulajdonképen Pöltenberg Verpelétre való indulási ellenparancsolato. A „Történelmi Lapok“ mult évi 22. számának 215. lapján úgy adja elő a ldolgot ezredes ur, mintha Pöltenberg 1849. évi február 27-én reggel, a harcznak kezdetén, vagy még annak előtte ezen ellenparancsolatot megkapta, holott későbbben a „Történelmi Lapok“ ugyanazon számának más lapján azt állítja, hogy kár volt ezen ellenparancsot ezredes urral még éjszaka nem közölni.

Zámbelli Lajos ezredes ur közölt emlékiratainak kivonatában többi között még azt is állítja:

hogy Görgey Arthur, a mint február hó 25—27. északán Kerecseden átlovagolt volna, Pöltenberget odautasította, miszerint Kápolnán a fővezényletnél haladéktalanul jelentkezék és

hogy nagy kár volt, mert sulyos következményekkel jár, hogy vele Pöltenberg nem közölte azon Verpelétre való indulási parancsot, melyat ő még éjszaká megkapott.

Én tehát a m. évi „Történelmi Lapok“ 12. és 13. számának 127, illetve 134. lapjain felhozott arra vonatkozó állításaimat és ezen állításonnak kellő megindokolását továbbá is föntartván ezen kérdést ezentul véglegesen elintéztnek tekintem.

Végre be nem fejezhetem jelen czikkemet a nélkül, hogy mint az egy volt fellebbvalója előtt álló régi magyar honvédhez illik is, Zámbelli Lajos ezredes urnak még hosszú,

boldog és megelégedett életet ne kívánják. Honvédszolgálatom alatt sokszor volt szerencsém ezredes urat láthatni, sokszor visszaemlékeztem reá az önkéntes számkivetésem legtávolabbi helyén is (Super flumina Babilonis) és mindig úgy lebegett szemem előtt ezredes ur, mint a magyar főhadserg kötelességtudó legvitézebb alvezére. Azért ismételve kérem, ne vegye rossz néven ezredes ur jelen felszólalásomat, hanem tekintse azt úgy, mint egy volt alantos tisztének a reábizott ügyek tapasztalatáról szóló hű jelentését.

És még egyet: *„Az a tragikus végzet, mely Pöltenberget, utólérte, azt hiszem, őt is megvédheti legalább attól hogy egy magyar ember, annál kevésbé egy volt előkelő magyar törzstiszt sirjába köveket hajigáljon.“¹⁾*

Alsó-Kubin, 1893. november 3-án.

Id. Bulla György.

¹⁾ Danzer Alphons jegyzete, lásd „Dembinsky in Ungarn“ I. kötete 197. lapján.

Id. Bulla György
életrajza.

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Oly férfi arczképe van előttünk, ki a mostoha sors által tövises pályára bányatva, a szeplőtlen becsületesség ösvényéről soha sem tért le.

Bulla György Árva vármegye Ustya helységében 1827-ben született, s tanulmányait végezvén, 1849 elején az 59-dik honvédsászlóaljba, mely a feldunai hadseregnek a bányavárosokon át történt viszontagságteljes átvonulásakor szerveztetett, mint a haza ügyeért lelkesült önkéntes lépett be, s e hadseregnek minden hadi vállalatában részt vett. Értelmessége és egyéb kiváló tulajdonságai folytán hasznos szolgálatokat tett, és a kápolnai csatában, melyben a feldunai hadsereg mint VII. hadtest szerepelt, Bulla már mint őrmester vett részt, a hadi események további folyama alatt pedig hadnagygyá léptetvén elő, a catastropha bekövetkeztéig helyét mindenkor kitünően betöltötte.

Az ugynevezett „forradalom“ lezajlása után Bullát is 1850 április 7-én besorozták, és pedig a Gyulay Ferencz gróf nevét viselő 33. számú gyalog ezredbe, s csinos külseje, magas tarmete, nem külömben ügyessége és értelmessége folytán rövid idő multán őrmesterré léptetett elő, és a gránátos-századok ujjá szervezésekor Balasics századossal, ki-nek ő valóban kedvencze volt, az 1-ső gránátos századhoz került.

Ugyanazon időben én szintén azon ezred 6. századánál mint hadapród-őrmester szolgálván és így Bullával ugyanazon

zászlóaljban lévén, vele — kit nemcsak alárendeltjei, de kivált bajtársai, sőt a tisztek is valamennyien tiszteltek és becsültek, — közelebb megismerkedtem és habár hat évvel nála ifjabb voltam, baráti viszonyba léptem vele; mert férfias komolysága mellett oly vonzó, éredt higgadtsága mellett oly megnyerő modoru volt, hogy mindazokra kik vele érintkeztek épen szerénységével talán öntudatán kívül igézően hatott. Szóval Bulla a zászlóalj kedvence volt.

Az ötvenes évek kezdetén hazánkban folyt izgatásokról mi Lombardiában vajmi keveset tudtunk ugyan, de mind a mellett némely röpiratok és egyes hirlapszámok mégis eljutottak az éjszak itálai területen állomásozó magyar csapatokhoz, kivált 1853 elején a *milánói putsot* megelőző napokban és még azután is; és így terjedt el az a hír, hogy Franciaországban magyar légió szerveztetik, mely majd Törökországba fog vonulni, hogy Kmethy vezérlete alatt Magyarországba betörjön.

A magyar katonáknak Svájcba és Piemontba szökése már az előtt is gyakori volt, de ezredünkben kivált 1853 nyarán öltött nagyobb mérvet, miután a Varesetől éjszakra emelkedő hegyvidéken Svájc irányában létesített határzárvonalat elfoglaltuk. Persze az izgatások nem hiányoztak, mivel szemben a katonai parancsnokság ellenővintézkedéseket léptetett életbe, mihez még némely előljárók tulzása járulván, a szökés ugyszólván járványossá vált.

1853—54 telén zászlóaljunk 1—4 századai az első vonalban, és pedig az 1-ső gránátos század a Lago-Lugano délnyugati kanyarulatánál Porto-Morcote helységben es környékén volt elhelyezve, s a tónak érintett és Capolagoig délre nyúló része közötti meredek hegység észak-keleti része

már svájci; az 5. és 6. század. mely utóbbinál én szolgáltam, a Vareseből Porto-Morcoteba vezető országúttól átszelt Arcisate városkában, a határzárlat másodvonalán volt.

1854 január 24-ére a számvivő-őrmesterek Varesebe, ezredünk törzséhez voltak berendelve, hova Bulla is elment, ott néhány volt honvéd-társával azt a szándékát közölte, hogy Svájcba akar szökni és Franciaországban a már említett magyar légióba lépni; e kijelentésre meghittebb barátai megtakarított pénzüket és egy zsebpisztolyt neki utravalóul odaadván, tőlük elbucsuzott és 25-ikén Vareséből elindult állomására.

Ugyanaz nap az arcisatei állomás parancsnoksága azt az értesítést vette, hogy a Canton Ticinoba kiszorított svájciak, kik (mintegy 30000) a milanói puts következtében Lombardiából ki lettek utasítva, a határzár-vonalat megtámadni és áttörni szándékozzák, minek következtében általános szigoru készenlét rendeltetett el

Én délután a varesei uton sétálván Bullát egy gránátossal Induno felől jöve megpillantottam, örvendő elejébe siettem, és beszédközben a svájci olaszok várandó támadását, valamint a készenlét elrendelését említettem, mire ő még kétkedően tette megjegyzéseit, de mint utóbb egyik levelében kijelenté, e beszélgetésem benne a szökés tervét még inkább megérlette. Arcisate éjszaki kijáratánál egymástól szívélyesen elbucsúztunk. én vissza lakásomra, Bulla barátom pedig Porto-Morcote felé folytatta útját, s többé nem láttuk egymást, de másnap dél táján nem csekély meglepetésül, az 1-ső gránátos századtól Bulla György őrmesterről szóló szökevényi beadvány érkezett

Bulla ugyanis estefelé állomására bevonulván, azonnal

jelentést tett századosának az ezred-törzsnéli eljárása felől s Ballosics százados teljesen meglévén elégedve, neki meghagyta, hogy a január 26—31-ig való zsold-jegyzéket elkészítse és elhozza, mit Bulla a takarodóig este 8 órakor elvégezvén ismét a századoshoz ment, ki a század hat napi zsoldját, a mi 400 p. ftot meghaladt, azonnal leolvasta és az az utasítással adta Bullának át, hogy másnap a főhadnagy közbenjöttével fiztessék ki.

Alig hogy Bulla lakására ért és a pénzt a század ládájába zárta, 9 óra tájt a százados a lakás udvarára jött és Bullát kiszólitván, neki meghagyta, hogy: „Ha az ezredes Vareseből jönni találna, jelentse neki, hogy őrsöket mentem ellenőrizni, a második őrmesternek pedig mondja meg, hogy a század raktári készletét azonnal csomagolja és rakaszolja.”

„Rögtön eszembe jutott — írja barátom egyik hozzámm intézett levelében — aznapi közleményed; s abbeli állításod, hogy a svájcziaak támadnak, több mint valószínűnek tűnt fel előttem. Rögtön megfontoltam azt is, hogy valószínűleg visszahuzódunk, s hogy elhatározásom kivitelére a jelennél jobb alkalmam alig lesz. Mindegy, most vagy soha! A kapitányom elment a Lago-Lugano partján álló őrszemet ellenőrizni, én pedig nyomban a meredek magas hegyen átmásztam Svájc felé. Természetesen gondoskodtam arról, hogy a kapitány a legénység számára nálam letett pénzt másnap érintetlenül megtalálja.”

„Künn voltam tehát a látni kívánt nagyvilágban azzal a tudattal, hogy rendes körülmények között szeretett hazámat soha többé nem fogom láthatni! Akkor már mondhattam Danteval én is: »Lasciate ogni speranza, voi chi entrate in questo luogo!«

Néhány nappal azután jelen voltam, midőn Ballosics kapitány Arcisateban a tiszteknek könyezve beszélt Bulla esetét, egyfelől dicsekedve, hogy őrmestere becsületességében nem csalódott, másfelől sajnálva vesztét, mert kitűnő minősültsége folytán tisztté leendő előléptetésre ajánlotta. Hisz akkor a besorozott honvédek közül már mintegy nyolczan lettek hadnagyokká; a szökevények közül pedig legtöbben más becsutelenítő büntényt is követtek el, s az ily altisztek legalább is a legénység közétkezési pénzét vitték magukkal; de Bulla jelleméhez homályosító lehelet sem fért! S ez a körülmény a bizonytalanság tengerébe merült szegény ifju becsét mindenki előtt fokozta, iránta mindenki rokonszenvvvel viseltetett, vagy legalább érdeklődött.

A Canton Ticino területén az osztrák szökevényektől utlevelet nem követeltek; de nem úgy a Szt. Gotthardon tul a többi cantonban, hol őket elfogták és visszatolonczolták a honnan jöttek; tehát elképzelhetni mennyi fáradalom és mily viszontagságok közepette vergődött át Bulla a központi Alpok fő hegylánczain, mig Neufchatel cantonba és onnan éjjel hegyi ösvényeken a Jurán át francia területre Morteaubá, onnan azután Bessançonba ért, hol azonnal az alakítandó légio után tudakozódott. De ennek se hire se hamva; pénze fogytán, megtérés lehetetlen, quid nunc? Felcsapott a francia idegenek legiojának 2. ezredébe katonának és február 10-dikén azzá felavattatott azon egyetlen megnyugtató reményt táplálván, hogy a már messze távolból árnyékot vető keleti háboruban leendő részvételeit, füstbe ment hazafias ábrándjait legalább annyiban pótlandja, hogy Törökország érdekében a muszka ellen fog harcolhatni.

Hány ifju lett akkor és a hatvanas években is a sze-

szélyes sors játékszerévé? Hány tért vissza Jászváros és Galicziából mint elzüllött toloncz és kertült a nagyszebeni hadbíróság börtönébe?!

Besançonból a leginariúst azonnal Marseillen át Algierba és onnan a Fillippeville-től délre a Szahara felé fekvő Batnában állomásozó ezredéhez szállították, hol 1854 márczius 25-én, tehát szökése után két hóval megérkezett; két hónap alatt az ujoncz, század- és zászlóalj-iskolákat végezte és május végén gránátossá lett.

Az idegen légio 2. ezrede, melyben sok lengyel és mintegy 150 magyar volt, 1854 június 15-én kapta a parancsot, hogy Törökországba induljon; s áfrikai hőségben Constantinén át mintegy 160 kilométert Filippvilleig menetelve ott 19-én az ezred *Jean Bart* sorhajó-gözösre szállított és hét nappal azután Gallipolinál partra szállott. Onnan az ezred Varnába ment és szeptember elsején az *Albatros* vitorlás fregattrá szállittatván, azon hó 14-dikén Bulla bárátom Eupatoriánál tette lábát a *Szataja Rossie* földjére, hol az Alma-melléki, az inkermáni csatákban és Szebasztopol ostromában részt vett, míg 1855 május 22-ike éjjelén 11 óra tájt, a muszkák kirontó kapuja az ugynevezett elsánczolt tábor elleni támadáskor, egy muszka golyó jobb nagy ujját érve és karján 12 centimetryi lövedék-csatornát furva, ötöt további hadiszolgálatra, legalább a legénység harczoló állományában alkalmatlanná tette; minek folytán mint rokkanat kétszeres gratificatioval ellátva, polgári állásra való jogának fenntartásával és a vitézségi érdemmel kitüntetve elbocsáttatott.

Bulla visszatért Algierba és ott csakhamar oly türehető polgári állást nyert, melyben családot is alapíthatott

volna; de ez esze ágában sem volt, hanem beutazta egész Algieriát és az algieri Szaharát, míg végre a honvágy annyira erőt vett rajta, hogy beteggé lett, mely sajnálatraméltó állapotban a párisi osztrák követség útján ismételten amnesztiáért folyamodott; de mindannyiszor azt a választ kapta, hogy teljes bocsánatot nem kaphat, hanem térjen vissza önként és a főhadparancsnokság őt a legfensőbb Hadur kegyelmébe fogja ajánlani.

Végre is állapota elviselhetlen lévén, Bulla Európába visszatért és 1858 október 29-én a magentai határállomáson jelentkezvén, november 17-én Bolognában, az akkor ott állomásozó 33. gyalogezrednél bemutatták, s természetesen az ezredi hadbírósnak adták át.

A hadi törvényszék, de kivált az ezredparancsnok Rothkirch-Pathen Lothar gróf ezredes és később a magasabb katonai parancsnokok is vele igen emberségesen bántak; hisz azok a szökevények, kik 1854 augusztus haváig az ezredben létem alatt akár önként, akár másként kézre kerültek, kivált altisztek, ha egyebet sem vétettek is, 10-szeri utczával vagy 100 bottal lettek büntetve, és még a mantuai fegyszázadba (Disciplinar-Compagnie) beosztva.

Bullát jelentkezése után harmadnap 1858 november 20-án hallgatták ki, és a 24-én megtartott haditörvényszék őt szökés bünténye miatt lefokozásra és hetenkint kétszeri böjttel szigorított, vasban töltendő 6 havi súlyos börtönre és a törvényes capitulation fölül 4 évnek utánszolgálatára ítélte, az ezredes pedig megkegyelmezési jogával élve, a börtön-büntetést egy óra szállította le úgy, hogy a sorstól hányatott, kinek nemcsak a tisztikar, de a párisi osztrák követ is volt szószólója, a karácsony-ünnepet szívélyes régi bajtársai körében töltötte.

Ezután végelbocsáttatás czéljából felülvizsgálatra állítattott elő, de minthogy III. Napoleon ekkor az 1859-iki ujévi gratulatioját már elmondta, Lederer báró altábornagy oda nyilatkozott, hogy Bullát a fennforgó viszonyok között nem lehet haza bocsátani, tehát őt mint félrokkantat a mantuai helyőrségi kórházhoz osztották be, hol őt az ezredesének ajánló levele megelőzván az irodában, a 3. sz. mozgó koroda (Feld-Ambulance) nemsokára bekövetkezett felállítasakor pedig mint tizedest ennél alkalmazták, hol fokonként előlépve junius elsején őrmesterré lett. 1850 január havában pedig Culoz br. táborszernagy mantuai várparancsnok beleegyezésével szabadságoltatott és ennyi viszontagság után hazáját viszontlátta, mit egykor bizony nem mert reményleni.

Bullának a sors hinárjából való illetén kibontakozhatását csak higgadt, szerény és megnyerő modorának, valamint megtántorithatlan becsületességének tulajdonithatjuk.

Otthon megérkezvén, a magyar érzelmű Árva-vármegyiek az 1860 deczember végén foganatosított megyei szervezkedő tisztiválasztáskor őt alszolgabírónak választották, de 1861 novemberben az egész tisztkarral ő is leköszönt, s így ő — ki Liptó- Árva- Túrócz megyék egyesült honvédegyletének Janik ezredes elnöksége mellett megválasztott alelnöke volt, mint politikailag gyanus, rendőri felügyelet alá helyeztetett. Elkedvetlenítve, minden anyagi támasz nélkül, önfentartási gondoktól gyötörve, már a Modenában szervezkedő magyar légióra gondolt, hisz Cavour és Kossuth akkor szűrték leginkább a levelet; de egyszer csak meghívást kap a királyi biztostól Alsó-Kubinba; rosszat sejtve szülőhelyéről oda siet, s utóbbi őt azzal fogadta, hogy is-

meri multját, tudja, hogy utóbbi időben sokat *szavalt* a megyében, de akar-e szolgabírói állást elvállalni? S percznyi habozás után helyzetét megfontolva, a kínált állást elfogadta, 1867-ben pedig közfelkiáltással választatott meg, valamint 1871-ben is. Majd 1872-ben aljárásbíróvá, 1873 márczius elsején ismét járásbíróvá neveztetett ki, mely minőségben 1893 február 28-ikán saját kérelmére nyugalomba helyezettett, és most mint boldog családapa és megyei virilista, saját födele alatt tölti éveit.

Ujhegyi.

